

Ольга Тагліна

ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ

6 клас

Навчальний посібник

Частина 2

Створено відповідно до модельної навчальної програми
«Здоров'я, безпека та добробут. 5–6 класи (інтегрований курс)»
для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О. І., Дяків В. Г.,
Волощенко О. В., Гриньова М. В., Козак О. П., Овчарук О. В.,
Седоченко А. Б., Сорока І. З., Страшко С. В.)

Харків

Видавництво «Ранок»

2022

УДК 613:614:364.2(075)
Т13

Схвалення для використання в освітньому процесі
підтверджується рішенням експертної комісії із здоров'я, безпеки та добробуту
(www.ranok.com.ua/grifi_mon.html)

Створено відповідно до модельної навчальної програми «Здоров'я, безпека та добробут.
5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Шиян О. І., Дяків В. Г., Волощенко О. В., Гриньова М. В., Козак О. П.,
Овчарук О. В., Седоченко А. Б., Сорока І. З., Страшко С. В.)

Тагліна О. В. /
Т13 Здоров'я, безпека та добробут : 6 клас. Навч. посіб. Ч. 2
Ольга Тагліна. — Харків : Вид-во «Ранок», 2022. — 62 с. : іл.

УДК 613:614:364.2(075)

Модельна навчальна програма
«Здоров'я, безпека та добробут.
5–6 класи (інтегрований курс)»
для закладів загальної серед-
ньої освіти (авт. Шиян О. І.,
Дяків В. Г., Волощенко, Гри-
ньова М. В., О. В., Козак О. П.,
Овчарук О. В., Седоченко А. Б.,
Сорока І. З., Страшко С. В.)

ISBN

© Тагліна О. В., 2022
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2022

О. В. Тагліна

Здоров'я, безпека та добробут

Навчальний посібник для 6 класу закладів загальної середньої освіти

Частина 2

Створено відповідно до модельної навчальної програми «Здоров'я, безпека та добробут. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О. І., Дяків В. Г., Волощенко О. В., Козак О. П., Овчарук О. В., Седоченко А. Б., Сорока І. З., Страшко С. В.)

ТОВ Видавництво «Ранок»

м. Харків

Модуль 5. Добробут, співпраця та спілкування

Вивчивши цю тему, ви дізнаєтеся:

- про засоби комунікації й ефективну співпрацю
- які існують види конфліктів і способи їх розв'язання
- щодо протидії виявам агресії в учнівському середовищі

навчитеся:

- допомагати іншим особам
- тактовно підтримувати людину з особливими потребами
- аналізувати джерела інформації
- розрізняти факти й судження

www.shutterstock.com · 1908801358

§ 19. Ефективна співпраця. Допомога іншим особам. Підтримка осіб з особливими потребами

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. На кожному уроці ви працюєте в парі або в групі, спільно аналізуєте ті чи ті ситуації, обговорюєте питання в загальному колі, виконуєте проекти, тобто співпрацюєте. Наскільки успішною є ваша співпраця? Як ви вважаєте, чи сприяє вона вашому навчанню? Чому? Відповідь обґрунтуйте.

Ефективна співпраця

Люди часто працюють спільно. Бо коли кілька людей об'єднуються, то можуть зробити те, що одній людині не під силу. Для такого об'єднання має бути спільна мета. Розвиток науки, культури, освіти, мистецтва, торгівлі, промисловості вимагає співпраці великої кількості людей. У вашому повсякденному сімейному й шкільному житті теж важлива співпраця. Будь-яка співпраця передбачає, що кожен її учасник / учасниця враховують не лише власні інтереси, але й інтереси інших учасників. Для ефективної співпраці характерне повне взаєморозуміння тих, хто співпрацює.

Визначення поняття

Співпраця або співробітництво — це процес, у якому люди працюють разом задля досягнення спільної мети.

Ефективна співпраця є важливим чинником існування суспільства. Для цього люди мають правильно здійснювати комунікацію, тобто спілкуватися й обмінюватися інформацією. Спробуйте порахувати, скільки часу на добу ви витрачаєте на спілкування. Результат вас здивує, бо більшу частину свого часу ви слухаєте або говорите, пишете або читаєте, тобто спілкуєтеся в різний спосіб. Майже всі ваші потреби пов'язані з навколишніми людьми і світом у цілому.

Вони реалізуються через комунікацію. Здебільшого все, що робить людина, пов'язане зі спілкуванням.

Визначення поняття

Комунікація — це обмін між людьми усною, письмовою й візуальною інформацією.

Робота в групі

Розгляньте світлини. Поміркуйте, наскільки ефективно вміли співпрацювати давні люди, коли намагалися спільно полювати на тварин. Які правила полювання забезпечували їхній успіх? Яке значення мало вміння співпрацювати для розвитку людства?

Обговорення в загальному колі

Шестикласники й шестикласниці обговорювали правила комунікації, які забезпечують ефективну співпрацю. Вони склали такий перелік цих правил:

- чітке визначення й розуміння спільної мети
- доброзичливість і позитивне ставлення один до одного / одна до одної
- добровільність прийняття зобов'язань
- розуміння й урахування своїх сильних і слабких сторін

Обговоріть ці правила. Чи згодні ви з ними? Чому? Додайте до цього переліку власні приклади правил комунікації, які, на ваш погляд, забезпечують ефективну співпрацю.

Поділіться своїми думками

Психологи кажуть, що ефективна співпраця — це злагоджена командна робота, у якій кожна людина виконує свої обов'язки, але всі разом працюють як єдине ціле. Головне — досягнути спільного результату. Усе інше — лише неминучі робочі проблеми, з якими треба впоратися. Чи згодні ви із цим поясненням? Як ви самі працюєте в команді? Чи є для вас при цьому важливим не лише особистий, але й спільний результат? Чому?

Відкритий мікрофон

Чому співпраця важлива?

Ефективну співпрацю демонструють ті люди, які вміють працювати в команді. Кожен командний гравець знає свої можливості, розуміє свої завдання і працює разом з іншими членами команди для досягнення спільних цілей.

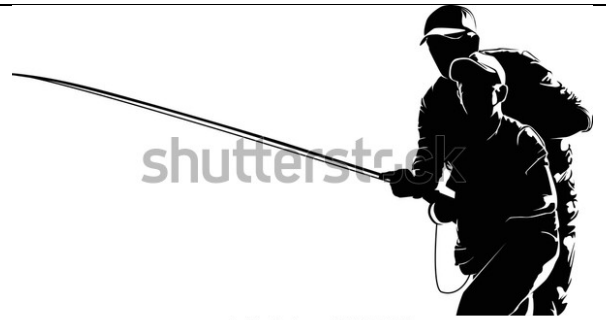
Сила команди в тому, що кожен / кожна займається тим, що вміє робити найкраще, а складні проблеми вирішуються разом, колективно. Члени команди знаходяться «на одній хвилі», розуміють один одного / одна одну з пів слова. Кожен командний гравець сприяє розвитку команди, забезпечує її успіх.

Допомога іншим особам

Життя вчить нас, що треба допомагати тим, хто молодший, або старший, або слабший за тебе. Це важливе моральне правило, якого дотримується цивілізоване суспільство. Без допомоги іншим особам неможлива ефективна співпраця. Кожен / кожна з нас має можливість формувати різноманітні соціальні стосунки з певною кількістю людей. Є найближчі люди: родичи, близькі друзі, — тобто ті, на чію підтримку ми можемо розраховувати найбільше і кому маємо допомагати в першу чергу. Є приятелі, добрі знайомі, люди, з якими ми спілкуємося принаймні раз на рік і можемо їх упізнати. Їм ми можемо допомогти, і вони нам теж. Є люди, яких ми бачимо вперше, але вони можуть потребувати нашої допомоги, яку ми можемо їм надати.

Кожна ситуація допомоги особлива. В одному випадку рішення допомагати примусово не є правильним, а в іншому — не є правильним сидіти й чекати, поки людина сама попросить про допомогу. Інколи можна просто сказати, що ви з кимось пліч-о-пліч і готові допомогти. Важливо бути поруч фізично, коли є можливість узяти когось за руку, вислухати, подивитися в очі, сказати щось пошепки. Інколи ще важливіше помовчати, не обговорювати помилки, нічого не пояснювати. Просто прийняти ситуацію такою, як вона є. Сталося так, як сталося. Але інколи допомога має бути активною, дієвою, такою, яка змінює ситуацію на краще.

Поділіться своїми думками
Давньокитайський філософ Конфуцій так писав: «Хочеш нагодувати людину один раз — дай їй рибу. Хочеш нагодувати її на все життя — навчи рибалити». Що мав на увазі Конфуцій? Як ви вважаєте, чи має ця його думка відношення до відповіді на запитання «Що таке справжня допомога?». Чому?

www.shutterstock.com · 1894333237

Підтримка осіб з особливими потребами

Є люди з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату або іншими порушеннями. У зв'язку із цим вони потребують допомоги й особливої уваги суспільства. Щорічно третього грудня Україна, як і вся світова спільнота, відзначає «День людей з обмеженими фізичними можливостями». У цей день країна аналізує становище людей з особливими потребами і пропонує плани щодо поліпшення їхнього життєвого рівня й соціальних можливостей. Захищаючи гідність таких людей, ми захищаємо себе, своє людське обличчя. Створюючи для осіб з особливими потребами умови для їх повноцінного життя, суспільство показує свою людяність, цивілізованість, моральність.

Особи з особливими потребами мають право на доступність для них закладів освіти. Задля цього в школах, ліцеях, гімназіях, закладах вищої освіти мають бути створені певні умови. Наприклад, повинна бути доступною прилегла територія до будівлі закладу освіти. Обов'язковими є також безбар'єрний вхід, безперешкодний рух у коридорах і ліфтах, доступність до дверних і відкритих прорізів, наявність санітарних приміщень.

Визначення поняття

Особа з особливими освітніми потребами — особа, яка потребує особливої підтримки в освітньому процесі.

Обговорення в загальному колі

Як тактовно підтримати людину з особливими потребами?

www.shutterstock.com · 2034467720

www.shutterstock.com · 2022073130

Опорні точки

Ефективна співпраця — це злагоджена командна робота. Саме ефективна співпраця забезпечує розвиток науки, культури, освіти, торгівлі, промисловості тощо. Вона є важливим чинником існування й розвитку суспільства.

Кожному / кожній із нас треба вміти правильно надавати допомогу іншим людям і підтримувати осіб з особливими потребами.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Які правила комунікації забезпечують ефективну співпрацю?
2. Що є найважливішим при роботі в команді: індивідуальний результат чи досягнення спільної мети? Чому?
3. Як правильно надавати допомогу іншим людям і правильно приймати допомогу від інших людей?

§20. Прийняття відмінностей між людьми. Толерантне ставлення до поглядів і переконань, інтересів та потреб інших осіб. Повага до ідей інших осіб

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Вольтер, видатний французький філософ-просвітник XVIII століття, казав: «Я не поділяю ваших переконань, але готовий віддати життя за ваше право їх висловлювати». Що мав на увазі Вольтер? Чи згодні ви з його думкою? Як ви вважаєте, навіщо дозволяти людині висловлювати свої думки, якщо ви із цими думками не згодні? Чи погодитесь ви самі мовчати, якщо ваші думки не співпадають із думками тих, хто вас оточує?

Прийняття відмінностей між людьми

Кожна людина є індивідуальною й неповторною. Люди відрізняються великою кількістю ознак. Немає у світі двох абсолютно однакових людей. Навіть одна й та сама людина є різною на різних етапах свого онтогенезу, тобто індивідуального розвитку. Зараз ви не такі, якими були до школи або рік тому в п'ятому класі. Ви також є різними в різних ситуаціях. Наприклад, ваша поведінка вдома, у класі, у театрі або в крамниці буде різною.

Люди можуть бути різними за статтю, віком, рівнем освіти, характером, типом темпераменту, фізичними та інтелектуальними можливостями. Люди по-різному мислять, відчують, мають різну увагу й пам'ять. Відмінності між людьми проявляються також у їхніх різних здібностях. У когось ідеальний музикальний слух, а хтось його зовсім не має. У когось є художня обдарованість, а в когось немає. Таке різноманіття є природним, тому відмінності між людьми треба приймати спокійно, бо така реальність.

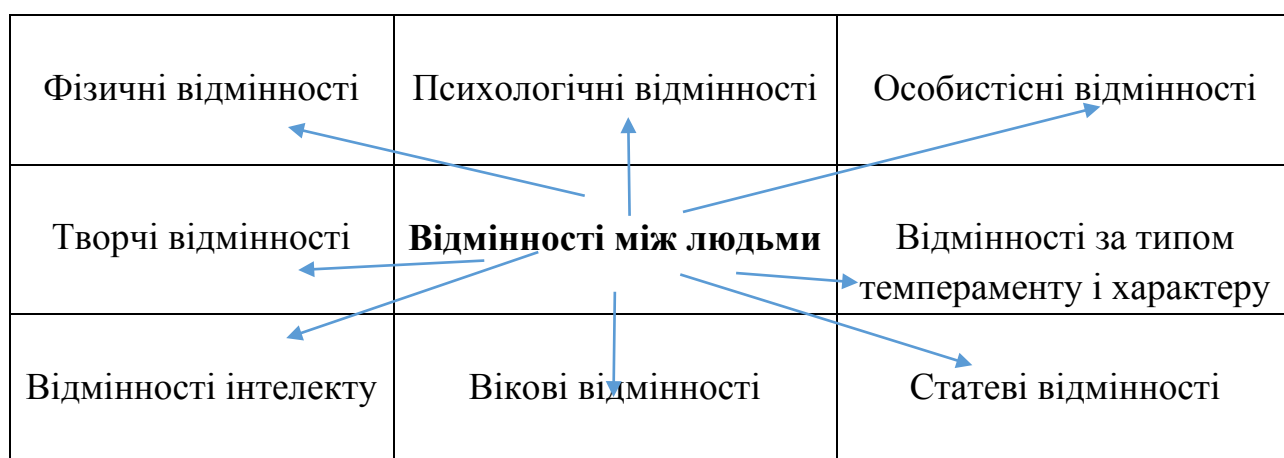
Робота в парі

Розгляньте світлини. Як ви гадаєте, які відмінності існують між цими людьми? За якими ознаками ви визначили ці відмінності? Як треба відноситися до цих відмінностей?

Відкритий мікрофон

Користуючись схемою, розкажіть про відмінності між людьми за різними ознаками. Поміркуйте, яке значення має це різноманіття і яким чином його треба враховувати під час спілкування.

Робота в групі

Розгляньте світлини. Які відмінності існують між цими людьми? За якими ознаками ви визначили ці відмінності? Яке значення мають окреслені відмінності в житті цих людей?

Толерантне ставлення до поглядів і переконань, інтересів та потреб інших осіб. Повага до ідей інших осіб

Слово толерантність походить від латинського слова *tolerantia*, що означає «стійкість, витривалість, терпимість». Ідеться про терпимість до іншого світогляду, ідей і думок, які не співпадають із вашими, або способу життя, поведінки і звичаїв, яких ви не поділяєте.

Визначення поняття

Толерантність — це вміння людини терпляче відноситися до думок, ідей, світогляду і способу життя інших людей.

На нашій планеті мешкає багато народів, для яких Земля є спільним домом. Щоб і в цьому домі був лад, треба знаходити спільні цінності, спільну мову, спільні рішення. Важливо вміти спільно діяти, не витратити сили на конфлікти, бути толерантними.

Варто розуміти, що погляди, переконання, інтереси та потреби інших осіб можуть суттєво відрізнятися від наших. Толерантність передбачає визнання різноманіття світу, терпимість до чужих думок і вірувань, відмову від домінування й насильства. Толерантна поведінка характеризується співпрацею, готовністю враховувати чужу думку, повагою людської гідності. Толерантна людина вміє поставити себе на місце іншої людини й поважити права іншої бути такою, якою є вона.

За відсутності толерантності виникає страх або зневага до інших, з'являється нетерпимість до тих, хто не такі, як ми. Починає проявлятися агресія, суспільство стає вибухонебезпечним. Толерантність є основою для мирного співіснування різних людей і різних народів. У розвинених країнах спостерігається високий рівень толерантності.

Треба пам'ятати, що толерантність не передбачає відмову від своїх власних переконань. Навпаки, толерантність є ознакою впевненості в собі і своїх морально-етичних цінностях! Вона свідчить про усвідомлення різноманітності людських ідей, поглядів, вірувань, складу життя, про вміння приймати це різноманіття й жити в ньому.

Іноді дуже важко зрозуміти деяких людей, їхню культуру й погляди, протилежні вашим. Особливо, якщо ці погляди потенційно можуть зашкодити вам. Але прояви ненависті до них не розв'язують проблеми, а створюють додаткові небезпеки. Толерантна позиція додає сил і можливостей уникати конфліктів, будувати збалансовані відносини, робити навколишнє середовище достатньо безпечним.

Опорні точки

Люди відрізняються великою кількістю ознак. Важливо спокійно приймати ці відмінності й толерантно ставитися до ідей, поглядів, інтересів та потреб інших осіб. На нашій планеті мешкає багато народів, для яких Земля — спільний дім. Толерантність є основою для їх мирного співіснування в цьому домі.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому у світі немає абсолютно однакових людей?
2. За якими характеристиками люди можуть бути різними?

3. Яких людей можна вважати толерантними? Чим характеризується толерантна поведінка?

§21. Ефективне спілкування. Стили спілкування людей. Засоби комунікації. Розуміння своїх емоцій та емоцій інших людей

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Вам необхідно звернутися про допомогу до сусіда або сусідки по парті, бо ви не можете виконати завдання. Оберіть фразу, яка буде ефективною для отримання бажаного результату: «Залиш свої справи! Мені терміново потрібна твоя допомога!», «Допоможи мені, адже тобі це нічого не варто!», «Якщо в тебе є час, допоможи мені, будь ласка, розібратися в цьому завданні. Я теж готовий допомагати тобі, якщо буде треба». Поясніть, чому ви обрали саме таке звернення, а не інше.

Ефективне спілкування

Люди постійно спілкуються. Спілкування нам потрібне, як повітря. Завдяки комунікації ми отримуємо інформацію, розбудовуємо стосунки, демонструємо повагу до іншої людини й дізнаємося, як люди реагують на наші вислови та поведінку. Саме спілкування дає нам можливість упливати на інших.

Здатність людини правильно взаємодіяти з навколишніми свідчить про те, що в неї хороші комунікативні навички. Тобто вона зрозуміло висловлює свої думки й правильно розуміє думки інших. Якщо завдяки спілкуванню нам вдалося досягти бажаного результату, ми вважаємо спілкування успішним, ефективним.

Треба враховувати, що успішним спілкування буває лише тоді, коли ви розумієте інших людей і вони вас теж розуміють. Тобто повноцінне спілкування — це робота обох сторін, які ведуть діалог. Саме таке спілкування забезпечує його ефективність. Від ефективності спілкування залежить успішність у навчанні, професійній діяльності та інших сферах нашого життя.

Визначення поняття

Ефективне спілкування — це таке спілкування, під час якого люди правильно розуміють співрозмовника / співрозмовницю, сприймають їх як особистість, поважають їхню гідність і свободу.

Відкритий мікрофон

Чому ефективна комунікація з іншими — ключ до успіху будь-якої справи?

www.shutterstock.com · 1877881729

Робота в парі

Шестикласники й шестикласниці склали такі «Основні правила активного слухання й говоріння під час ефективного спілкування».

www.shutterstock.com · 2048497325

www.shutterstock.com · 689225356

1. Говоріть з іншими так, як ви хочете, щоб вони говорили з вами. Слухайте інших так, як ви хочете, щоб вони слухали вас.
2. Повертайтеся обличчям до того / тої, з ким розмовляєте, не переривайте співрозмовника / співрозмовницю, не давайте йому / їй порад, не оцінюйте дій щодо них.
3. Чітко формулюйте власну точку зору, добирайте зрозумілі для співрозмовника / співрозмовниці слова, не використовуйте монотонне бубніння.
4. Говоріть від себе: «Я так думаю», «Я вважаю», «Я відчуваю», «Я впевнений» або «Я впевнена».
5. Давайте іншим можливість висловлювати свою думку, уважно слухайте співрозмовника або співрозмовницю поки вона чи він не договорить.

Чи подобаються вам такі правила? Які нові правила ви хотіли би додати до цього списку? Чи користуєтеся ви такими правилами?

Робота в групі

Шестикласники й шестикласниці склали такі «Правила спілкування, які забезпечують ефективну співпрацю»:

- повага до особистості і довіра у відносинах
- доброзичливість і позитивне ставлення один до одного / одна до одної
- право вибору та відповідальність за нього
- добровільне прийняття зобов'язань
- обов'язкове виконання домовленостей

- уміння прислухатися до порад і знаходити спільне рішення
- розуміння своїх сильних і слабких сторін

Правила виконання завдання

Дайте відповіді на запитання:

Чи подобаються вам такі правила?

Які нові правила ви хотіли би додати до цього списку?

Чи готові ви користуватися такими правилами?

Стилі спілкування людей

Ви, мабуть, звертали увагу на те, що різні люди по-різному поводять себе в тій чи тій ситуації. Дехто спілкується невпевнено, не намагається захищати власну точку зору, підкорюється співрозмовнику або співрозмовниці. Інші, навпаки, поводяться агресивно, наполягають на власних рішеннях, не враховують інтереси й думки інших. Є також упевнені в собі люди, які вміють відстоювати власну точку зору, зважаючи на думки й інтереси співрозмовниць / співрозмовників. Така впевнена поведінка забезпечує ефективне спілкування, дозволяє ввічливо, але рішуче відмовлятися від небезпечних пропозицій.

Люди обирають свій стиль спілкування, використовуючи різні форми комунікації при взаємодії з іншими. Стиль спілкування свідчить про загальний підхід людини до побудови відносин з її оточенням.

Визначення поняття

Стиль спілкування — це характерна для людини форма комунікації з іншими людьми, яка виявляється за будь-яких умов взаємодії.

На вибір стилю спілкування впливають особливості життя й виховання людини. Своєю чергою, обраний стиль спілкування визначає здатність людини до ефективного вирішення власних життєвих проблем. Є стилі спілкування, які допоможуть вам будувати позитивні стосунки з іншими й вирішувати проблеми, а є й такі, що будуть цьому заважати.

Стиль спілкування		
Пасивний	Агресивний	Упевнений
Є характерним для людей, які не вміють захищати власну точку зору, поводяться таким чином, щоб уникнути конфліктів зі співрозмовником /	Є характерним для людей, які намагаються нав'язати свої погляди й досягти своїх цілей, не звертаючи увагу на	Є характерним для людей, які вміють відстоювати власну точку зору, діють таким чином, щоб не ображати інших, враховуючи їхні

співрозмовниці, нехтують власними інтересами	думки, цілі та почуття співрозмовника або співрозмовниці	думки, інтереси й почуття
--	--	---------------------------

Робота в групі

До яких наслідків призведе таке такий стиль спілкування, за якого людина не дозволяє співрозмовникам і співрозмовницям висловити свою думку, не враховує їхніх інтересів, критикує поведінку інших, ображає їх, погрожує, командує ними? Як це впливає на всіх людей, що мають відношення до цього спілкування?

Засоби комунікації

Засоби комунікації — це способи кодування повідомлень. Людство винайшло достатньо багато таких способів. Але в будь-якому разі відправнику та одержувачу інформації потрібна спільна мова.

Якщо інформація передається за допомогою слів, то це має назву «*вербальне спілкування*». Воно може бути усним, у вигляді мовлення і письмовим спілкуванням, тобто за допомогою повідомлень у письмовій формі.

Комунікація, яка здійснюється без слів за допомогою міміки, жестів, пози, інтонації, має назву «*невербальна комунікація*». Спілкуючись, люди зазвичай об'єднують вербальну і невербальну мову. Невербальна комунікація має підтверджувати те, про що йдеться, а не суперечити сказаному. Якщо ви говорите одне, а невербальна мова тіла свідчить про щось інше, то співрозмовник або співрозмовниця сприйматимуть це як лицемірство.

Засоби комунікації		
Нейтральні	Такі, що заважають ефективній комунікації	Такі, що допомагають ефективній комунікації
наприклад, порада, якщо нас попросили щось порекомендувати, або підтакування:	наприклад, негативна оцінка того, що говорить співрозмовник або співрозмовниця; наказ, навіть якщо він	наприклад, використання фраз «Якщо я вас правильно зрозумів / зрозуміла, ситуація така...»; розвиток ідеї співрозмовника: «Ви так

«так – так», «угу – угу»	абсолютно виправданий; ігнорування висловлювань співрозмовника/співрозмовниці	вважаєте, мабуть, тому, що...»; повідомлення «Я засмучений / засмучена тим, що ви мене не розумієте»
--------------------------	---	--

Розуміння своїх емоцій та емоцій інших людей

Переживання людиною свого ставлення до чогось, або до когось, або до самого себе називають «емоцією», а вміння керувати емоціями — «емоційним інтелектом». Окрім уміння керувати емоціями, емоційний інтелект дозволяє також зрозуміти й оцінити емоції інших людей.

Визначення поняття

Емоційний інтелект — це вміння людини розуміти й правильно виявляти власні емоції та розуміти емоції тих, хто навколо.

Освічена людина має знати про те, що таке емоції, правильно їх оцінювати, адекватно виражати і вміти керувати ними. Це є важливим, оскільки люди на основі емоцій приймають ті чи ті рішення. При спілкуванні завжди здійснюється оцінка і вираження емоцій. Якщо ви невірні оцінили емоцію людини, то можете зробити невірні висновки щодо її намірів. Емоційний інтелект забезпечує вірну оцінку емоцій і запобігає подібним непорозумінням.

Важливо також правильно виражати власні емоції. Наприклад, ви когось хвалите, але емоція виглядає так, нібито ви просто заздрите. Тоді ви можете отримати такі наслідки спілкування, які вам не сподобаються. Емоційний інтелект допомагає проявляти власні емоції в такий спосіб, який є прийнятним для тих, із ким ви спілкуєтесь.

Кожен / кожна з нас має навчитися розуміти власні емоції й керувати ними. Таке керування може бути пов'язане з умінням стримати емоцію або швидко врегулювати свій стан після того, як емоція вже проявилася. Розуміння емоцій допомагає вирішити, як поводитись, а керування ними — забезпечити правильну поведінку.

Користуючись Інтернетом, люди теж проявляють емоції. Вони можуть бути чимось обурені, можуть писати якісь агресивні тексти. Розвинений емоційний інтелект допомагає бути ввічливим у мережі.

Емоційний інтелект можна вдосконалювати і розвивати протягом життя.

Відкритий мікрофон

Як розпізнавати емоції й дотримуватися ввічливості в мережі?

Опорні точки

Ефективна комунікація з іншими є ключем до успіху будь-якої справи. Сучасна людина має опанувати засоби ефективного спілкування й розвивати свій емоційний інтелект. Для здійснення ефективної комунікації важливо правильно обрати стиль спілкування.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Що може впливати на вибір людиною стилю спілкування?
2. Чим спілкування за допомогою слів відрізняється від спілкування за допомогою міміки?
3. До яких наслідків призведе такий стиль спілкування, під час якого людина ображає інших, не враховуючи їхніх думок, інтересів і почуттів?

§22. Поняття конфлікту. Види і способи розв'язання конфліктів. Самоконтроль у конфліктних ситуаціях

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Під час роботи в групі Андрій намагався керувати всіма учасниками групи, вимагав, щоб вони робили так, як вирішив він. Марина сказала, що він надто зухвало розмовляє з усіма і їй не подобається його командний голос. Андрій сказав, що вона ледащо і тому не хоче нічого робити, а можливо, ще й дурна, бо не розуміє, що саме його рішення найправильніші. Як ви вважаєте, чому після цього виник конфлікт? Які потреби та інтереси кожного з учасників / учасниць конфлікту виявилися суперечливими? Іншими словами, чого насправді хочуть Андрій та Марина?

Поняття конфлікту

У перекладі з латинської мови слово «*konfliktus*» означає «зіткнення». Це може бути зіткнення різних ідей, цінностей, думок, поглядів, людей, країн. Основою конфліктів є несумісні цілі, цінності, інтереси, типи поведінки окремих людей та їх груп. Конфлікт — це ситуація сприйняття такої несумісності. Конфлікти є неминучим явищем, адже люди різні, їхні потреби, досвід, інтереси й погляди теж можуть бути різними. Тому конфлікти є важливою частиною життя кожного з нас.

Визначення поняття

Конфлікт — це зіткнення, яке виникає через наявність у людей протилежних цілей, інтересів, думок, поглядів тощо.

Треба розуміти, що конфліктна ситуація — це лише можливість для виникнення конфлікту, але не сам конфлікт. Конфлікт виникає в результаті дій, за яких відбулося зіткнення інтересів учасників / учасниць спілкування. Наприклад, у шкільній їдальні хтось хоче швидше взяти їжу без черги. Часу у всіх небагато, і порушення правил поведінки в їдальні передбачає можливість

конфлікту. Але виникне сам конфлікт лише тоді, коли порушнику / порушниці вкажуть на неприпустимість його дій, а він їх продовжить. Навколишні почнуть засуджувати ці дії, говорити на адресу порушника / порушниці правил неприємні для нього / неї слова. Якщо порушник відповість агресивно, то розпочнеться конфлікт, бо були слова і дії, які сприяли його виникненню.

Робота в парі

Наведіть і обговоріть приклади ситуацій, які ви вважаєте конфліктними. Чи всі вони закінчилися конфліктом? Чому?

До конфліктів призводить не лише порушення правил, але й нечесність, хвалькуватість, грубість. У ситуації конфлікту завжди спостерігаються протиріччя, напружений характер спілкування, негативні емоції. Поведінка в конфлікті може спричинити сльози й бійки, а може стати результатом порозуміння. Для отримання бажаного треба вчитися правильно розв'язувати конфлікт, залучаючи до процесу вирішення всіх його учасників / учасниць.

Види й способи розв'язання конфліктів

Види конфліктів визначають за різними ознаками. Наприклад, за кількістю учасників / учасниць їх поділяють на внутрішньоособистісні, міжособистісні, групові й конфлікти між особистістю та групою.

Внутрішньоособистісні конфлікти пов'язані з протиріччям між необхідністю виконувати певні вимоги й реальним їх дотриманням. Наприклад, вам треба робити ранкову зарядку, але якось не хочеться; у вас є необхідність прибрати у своїй кімнаті, але бажання немає. У вас виникає внутрішньоособистісний конфлікт, який ви маєте вирішувати самі. Позитивне вирішення конфлікту — це коли ви зробили те, що від вас вимагали, а негативне — коли не виконали.

Міжособистісні конфлікти — це зіткнення між двома людьми з різними рисами характеру, поглядами, цінностями, потребами. Вирішення такого конфлікту залежить від двох учасників / учасниць, які мають дійти згоди.

У міжгруповому конфлікті сторонами виступають різні за кількістю їх членів групи людей. Вирішення цих конфліктів залежить від того, яким чином кожна група буде діяти по відношенню до іншої.

Якщо одна зі сторін конфлікту представлена однією людиною, а друга — групою, то це конфлікт між особистістю й групою. Це складна ситуація для особистості, адже протистояти одній людині групі людей дуже складно.

Види конфліктів			
Внутрішньоособистісні	Міжособистісні	Міжгрупові	Між особистістю й групою
Пов'язані з протиріччям між необхідністю виконувати певні вимоги й реальним їх дотриманням	Зіткнення між двома людьми з різними рисами характеру, поглядами і цінностями	Зіткнення між різними за кількістю їх членів групами людей	Коли одна сторона конфлікту представлена групою, а інша — однією людиною

<p>Поміркуйте й обговоріть ситуацію</p> <p>Іноді в розпалі конфлікту його учасники й учасниці говорять одне й те саме: «Він сам перший почав!» або «Вона сама перша почала!». Як такі звинувачення впливають на розвиток і результат конфлікту? Запропонуйте такий варіант відповіді на фразу «Ти сам / сама почала / почав!», який приведе до позитивного розвитку ситуації й вирішення конфлікту.</p>	
--	--

Проведення дискусії «Чи завжди в конфлікті винна одна сторона?»

За результатами впливу конфліктів на людей конфлікти поділяють на корисні та негативні. Корисні конфлікти виявляють схожі інтереси, указують на ті пропозиції, які потребують обговорень, сприяють появі нових робочих контактів з іншими людьми.

Негативні конфлікти загрожують інтересам обох сторін, не дозволяють прийняти зважене рішення, ведуть до швидких необдуманих дій, призводять до роз'єднання колективу. Якщо в команді переважають конфлікти з негативним впливом, то вони перешкоджають її діяльності й активно її руйнують.

Для запобігання негативних конфліктів потрібна правильна організація команди, чіткий розподіл обов'язків та відповідальність і підтримка дружньої атмосфери.

Існує кілька основних способів розв'язання конфліктів: ухилення від конфлікту, пристосування та поступка; суперництво (конкуренція); співробітництво; компроміс (уміння домовлятися).

Способи розв'язання конфліктів				
Ухилення від конфлікту	Суперництво (конкуренція)	Пристосування та поступка	Співробітництво	Компроміс (уміння домовлятися)
Свідома відмова від участі в конфлікті, намагання вийти із ситуації, не вирішуючи її	Відкрита боротьба, наполегливе відстоювання власних інтересів, якщо треба, то й за рахунок інтересів іншої сторони конфлікту	Зміна своєї позиції, відмова від власних інтересів на користь інтересів іншої сторони конфлікту	Активний пошук рішення, яке б максимально задовольнило інтереси обох сторін, що конфліктують	Урегулювання протиріч шляхом взаємних поступок обох сторін, що конфліктують

Є ефективний прийом спілкування, який допомагає під час вирішення конфліктів. Це так зване «Я-висловлювання». У конфліктній ситуації ми часто говоримо: «Ти неправий / неправа!», «Ти мене дратуєш!», «Ти сам / сама почав / почала!». Не треба розмовляти в такий спосіб, краще перейти на «Я-висловлювання». Наприклад, користуватися такими фразами: «Мені не приємно це чути», «Я в розпачі від твоїх слів», «Я поважаю твою думку, але зараз мені важко з тобою розмовляти...».

Якщо хтось без дозволу взяв ваші речі, то не варто говорити: «Ти мене дратуєш, коли без дозволу користуєшся моїми речами!». Кращою буде фраза: «Коли хтось бере мої речі, то я почуваю себе неспокійно, бо в мене є хвилювання, що вони зіпсуються» або «Я прошу, щоб ти питав / питала мого дозволу перед тим, як брати мої речі».

Самоконтроль у конфліктних ситуаціях

Людина має здатність контролювати свої емоції, думки й поведінку. Це означає можливість самоконтролю. Але сам по собі самоконтроль не проявиться, бо він ґрунтується на волі. Воля — це бажання долати труднощі. Якщо в людини немає бажання долати труднощі, то самоконтроль стає неможливим. Самоконтроль забезпечується бажанням і здатністю людини діяти, щось робити задля досягнення свідомо поставленої мети. До того ж необхідно долати чисельні внутрішні й зовнішні перешкоди.

Наявність волі й самоконтролю забезпечує можливість саморегуляції. Відсутність волі й самоконтролю призводить до неможливості саморегуляції та нездатності протистояти миттєвим бажанням. Це дуже небезпечно в різних життєвих ситуаціях, а в конфліктних ситуаціях така небезпека значно зростає.

У конфліктній ситуації люди зазвичай діють так, щоб змінити її на свою користь. Вони можуть щось робити, не враховуючи інтереси іншої сторони конфлікту, але зрештою доведеться шукати рішення разом із нею.

Конфліктна ситуація спочатку сприймається суто емоційно. Людина образилася, накричала на іншого учасника конфлікту, звинуватила його. Але рухатися далі неможливо без усвідомлення власного інтересу та інтересу іншої сторони, без розуміння різних точок зору на одну й ту ж саму ситуацію. І тут емоції відходять на другий план, і на допомогу стають самоконтроль і саморегуляція. Важливо стримати свої емоції й правильно зрозуміти емоції інших людей. Це допомагає вирішувати конфлікти, а також уникати їх.

Наприклад, ви стримали на початку конфлікту власні емоції й намагаєтеся дати самі собі відповідь на такі запитання: «Чому ця людина поводить себе саме так? Чого вона хоче досягнути? Яка в неї мета? Який у неї мотив у цій конфліктній ситуації?». Далі треба спокійно, крок за кроком, разом з іншою стороною конфлікту, вирішувати конфлікт:

- установити правила переговорів;
- з'ясувати позиції сторін у цьому конфлікті;
- визначити потреби й інтереси конфліктуючих сторін;
- запропонувати різні варіанти вирішення конфлікту;
- погодитися з тим варіантом, який є прийнятним для обох сторін.

Опорні точки

Зіткнення різних ідей, цінностей, думок, поглядів, людей, країн називають конфліктами. Конфлікти є неминучим явищем у житті людей, тому кожна людина має вчитися правильно розв'язувати конфлікти. Існують різні види конфліктів і способів їх розв'язання. Наявність у людини волі, самоконтролю й саморегуляції дає їй можливість отримувати бажаний результат у конфліктних ситуаціях.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Які ситуації є основою для виникнення конфліктів?
2. Які способи розв'язання конфліктів ви знаєте і як ви їх використовуєте в повсякденному житті?
3. Як ви контролюєте свої емоції, думки й поведінку в конфліктних ситуаціях?

§ 23. Стосунки з однолітками. Підліткові компанії. Протидія виявам агресії й насилля в учнівському середовищі

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Микола познайомився з компанією ровесників, яких зустрів на прогулянці. Йому захотілося поспілкуватися з ними ближче, і він пішов із ними

до кінотеатру. Миколі пояснили, що головним у компанії є Олег, тому його треба слухатися. Вибір фільму був за Олегом. Після фільму, коли розпочалося обговорення побаченого, усі слухали лише Олега. Інші не поспішали висловлювати свою думку. Микола спробував поділитися своїм враженням, але його просто не стали слухати та підняли на сміх. Проаналізуйте ситуацію. Як ви вважаєте, чи є така компанія безпечною для її учасників та учасниць? Що б ви порадили Миколі?

Стосунки з однолітками. Підліткові компанії

Люди майже все роблять разом: живуть, навчаються, працюють, формують культуру, займаються наукою, відпочивають. Зв'язки між людьми, які знають одне одного, називають міжособистісними стосунками. Правильно сформовані міжособистісні стосунки є основою для успішного й щасливого життя будь-якої людини.

У кожного з нас є знайомі, друзі й близькі люди. Відносини зі знайомими неміцні, але ми з ними спілкуємося, бо знаємо їхні імена, упізнаємо їх у натовпі. З друзями наші контакти більш міцні, а з близькими людьми ми маємо довгострокові й довірливі стосунки. Саме з близькими людьми нам приємно спілкуватися, ми їм довіряємо, проводимо разом із ними багато часу, ділимося найпотаємнішими думками й почуттями.

Є певні правила, за якими люди будують між собою здорові й міцні стосунки. Для таких стосунків обов'язковими є взаємоповага, надійність, відповідальність, чесність, довіра.

Обговорення в загальному колі

Ваші однолітки запропонували певний перелік правил здорових і міцних стосунків. Обговоріть ці правила. Чи згодні ви з ними? Яких правил дотримуетесь ви в процесі спілкування? Запропонуйте власний перелік правил таких стосунків.

Правила міцних стосунків

- Піклуватися одне про одного, діяти спільно, як одна команда.
- Уміти розв'язувати проблеми в стосунках через взаємні поступки.
- Уміти приходити на допомогу й приймати допомогу.
- Обов'язково виконувати свої обіцянки, бути чесними.

www.shutterstock.com · 2110243796

Багато часу ви, шестикласники / шестикласниці, проводите в школі і поза школою, спілкуючись з однолітками. Таке спілкування є особливим, воно дещо відрізняється від спілкування з дорослими. У ньому кожен / кожна з вас не лише набуває певного досвіду, а й задовольняє потребу у визнанні, повазі й приналежності до певної групи однолітків. Ви вчитеся дружити, правильно поводити себе в компанії, намагаєтеся знайти в ній свої роль і місце. Саме в цей час у вас з'являються друзі, які, можливо, залишаться з вами на все життя. Але саме в цей час ви можете опинитися і в таких компаніях однолітків, у яких буде вкрай важко знайти таких друзів. Натомість у вас з'явиться досвід зовсім інших, неприємних, можливо, жорстоких відносин.

Підліткові компанії можуть виявитися для вас дружніми, недружніми або навіть небезпечними. За якими ознаками ви їх можете відрізнити?

Робота в групі

Ваші однолітки запропонували такі ознаки, які, на їхній погляд, мають бути притаманні дружній компанії. Чи погоджуєтеся ви з їхніми пропозиціями? Які ознаки дружньої компанії запропонували би ви? Наведіть приклади відносин у дружній компанії.

У дружній компанії:

- спілкування відбувається на засадах взаємоповаги й доброзичливості
- поважають особистість та індивідуальність кожного
- усі члени групи є рівноправними, ніхто не тисне один на одного
- панують здоровий спосіб життя й атмосфера захищеності та безпеки
- навчання є пріоритетним, цінуються творчі здібності
- можна вільно й відкрито висловлювати свої погляди й думки

Робота в групі

Ваші однолітки запропонували такі ознаки, які, на їхній погляд, характеризують недружню компанію. Чи погоджуєтеся ви з їхніми поглядами? Про які ознаки недружньої компанії знаєте ви? Чи опинялися ви коли-небудь у такій недружній до вас компанії? Як ви визначили, що ця компанія є недружньою? Як ви в ній почувалися? Які висновки зробили після такого спілкування?

У недружній компанії:

- спілкування відбувається на засадах конкуренції й відсутності підтримки одне одного
- кожен член компанії має підлаштовуватися під її штучні стандарти
- відсутня повага до особистості та індивідуальності кожного
- компанія зазвичай поділена на невеликі групи, які конкурують і конфліктують
- погляди лідерів панують над поглядами всіх інших членів групи
- окремі члени групи знаходяться в пригніченому становищі

Робота в групі

Ваші однолітки запропонували такі ознаки, які, на їхній погляд, характеризують небезпечну компанію. Чи погоджуєтесь ви з їхніми поглядами? Про які ознаки небезпечної компанії знаєте ви? Чи опинялися ви коли-небудь у такій небезпечній для вас компанії? Як ви визначили, що ця компанія є небезпечною? Як ви в ній почувалися? Які висновки зробили після такого спілкування?

У небезпечній компанії:

- панує зверхнє ставлення до навколишніх, приниження й глузування з них
- усім керує авторитарний лідер, якому всі підкоряються
- від членів групи вимагають абсолютну відданість
- звичайними є агресія й насилля, непокоря наказам лідера жорстоко карається
- зазвичай є кілька груп, які знаходяться в постійному конфлікті
- заборонено спілкуватися поза групою й повідомляти іншим про те, що відбувається в компанії

Правила виконання завдання

Дайте відповіді на запитання:

Чи погоджуєтесь ви з їхніми поглядами?

Які ознаки недружньої компанії знаєте ви?

Чи опинялися ви коли-небудь у такій недружній до вас компанії?

Як ви визначили, що ця компанія є недружньою? Як ви в ній почувалися? Які висновки зробили після такого спілкування?

Для підлітків важливо знати та вбачати ознаки небезпечних компаній. Така компанія може суттєво погіршити життя тих, хто до неї потрапив. Нікому не хочеться опинитися в недружньому й агресивному середовищі, де курять, уживають алкоголь і наркотики, розважаються крадіжками, бійками та іншими злочинами. Але, на жаль, підліткам інколи не вистачає досвіду для того, щоб вчасно побачити реальний стан речей у новій для них компанії.

Для кожного / кожної з вас важливо не просто бути разом з однолітками. Важливо також визначити своє місце в їхньому середовищі. Розібратися, чи я лідер, чи для мене найважливішим є знайти справжнього друга / подругу, чи я просто хочу бути поряд із тими, хто мене розуміє й поважає.

Кожен / кожна з вас має розвивати вміння товаришувати, керувати власними емоціями й діями, знаходячись у компанії однолітків. Зазвичай під час спілкування однолітки отримують різноманітні знання й долучаються до правил кодексу товаришкості. Такий кодекс є схожим у підлітків будь-якої країни світу. До найбільш важливих його норм відносять ***повагу гідності, рівність, чесність, допомогу товаришам***. Вас будуть негативно оцінювати в компанії, якщо ви не виконуєте вимог цього неписаного кодексу, не виявляєте самоповаги, не маєте власної думки, не вмієте відстоювати свої інтереси. Від вас будуть вимагати взаємну відвертість, розуміння, чуйність, здатність до співпереживання, уміння зберігати таємниці. Про все це треба знати й ураховувати це під час спілкування з однолітками.

Протидія виявам агресії і насилля в учнівському середовищі

Слово «агресія» походить від латиського слова «*aggressio*», що означає «напад». І дійсно, агресія виявляється як напад, або загроза нападу. На агресію здатна людина, яка живе страхом або люттю. Така людина може бити інших, погрожувати їм, насміхатися над ними, ображати когось.

Визначення поняття

Агресія — це поведінка, завдяки якій людина завдає шкоди іншим людям або самій собі.

Відкритий мікрофон

У сучасному світі з'явилася така форма агресії, як агресія в Інтернеті. Вона виявляється в розсилці агресивних та образливих повідомлень із використанням Інтернету, мобільних телефонів, смартфонів тощо. Як убезпечити себе від булінгу в Інтернеті?

www.shutterstock.com - 1770926813

Визначення поняття

Насилля — це будь-які навмисні дії людини, які завдають фізичної, психічної, економічної шкоди іншим людям, порушують права і свободу цих людей.

Агресія може бути різноманітною. Фізична агресія здійснюється з використанням фізичної сили проти іншої особи: удари, штовхання, бійки. Психологічна агресія виявляється як погрози, залякування, приниження, глузування. Економічна агресія пов'язана з вимаганням грошей, навмисним пошкодженням особистих речей. Зазіхання на статеву недоторканість особи є сексуальною агресією. Агресор завжди здійснює насилля. У шкільному середовищі таке насилля називають булінгом.

Протидія виявам агресії й насилля в учнівському середовищі може бути різноманітною. По-перше, треба обов'язково самому чинити спротив і просити допомоги в інших! Агресор сподівається, що ви цього не робитимете і тим самим дасте йому можливість здійснювати насилля постійно. Вам такий результат точно не підходить!

По-друге, зосередьтеся на своїх перевагах, об'єднуйтеся зі своїми друзями, не вважайте агресора задалегідь сильнішим, ніж ви. Він зазвичай насправді є людиною нещасною й слабкою, але зовні намагається всіх обманювати й виглядати впевненим та сильним. Зробіть так, щоб його обман не вдався!

По-третє, подальші ваші дії мають бути не помстою булеру, а підтримкою тих, кого булять і встановленням таких відносин в учнівському середовищі, за яких спілкування відбувається на засадах взаємоповаги й доброзичливості.

У вас має бути впевненість у своїй правоті, бо це так і є! Долайте страх і активно захищайте власні права та освітнє середовище, у якому приємно жити й навчатися. Таких, як ви, багато! Головне — об'єднатися, бо разом ви — сила! І ніякі агресори чи булери вас не здолають.

Якщо ви самі почали поводитися агресивно, то ситуація стає навіть більш складною, ніж попередня, коли вас били або принижували. Це дуже поганий знак, який свідчить про велику небезпеку всьому вашому життю. Бо агресія —

результат хвороби і глибоко нещасного стану людини. Від неї треба негайно позбавлятися!

У шкільному середовищі підлітки мають навчитися протидіяти агресивній поведінці, як власній, так і своїх одноліток. Важливо припиняти насилля, бо в суспільстві, де панує насилля, немає щасливих людей. А кому б хотілося жити в такому суспільстві? Краще обрати інший шлях, інші відносини, інші цінності, які панують у щасливому просторі правильно побудованого суспільства.

Опорні точки

Існують правила формування здорових і міцних стосунків, для яких характерні взаємоповага, надійність, відповідальність, чесність, довіра. Корисно знати ці правила й використовувати їх у повсякденному житті.

Підліткові компанії можуть виявитися дружніми, недружніми й небезпечними. Корисно мати уяву про ознаки, за якими їх можна відрізнити.

Існують певні правила протидії виявам агресії й насилля в учнівському середовищі. Важливо знати ці правила й користуватися ними в разі необхідності.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому дуже важливо правильно формувати міжособистісні стосунки?
2. Як впливає на формування самооцінки підлітка дружня, недружня й небезпечна компанії?
3. У який спосіб ви будете протидіяти виявам агресії й насилля в учнівському середовищі?

МОДУЛЬ 6. ДОБРОБУТ І ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ

Вивчивши цю тему, ви дізнаєтеся:

- про підприємливість для вирішення потреб громади
- що таке фінансова грамотність та фінансова безпека
- які потреби людини та в чому обмеженість ресурсів
- що таке податки й на що вони витрачаються

навчитися:

- бути відповідальним членом громади
- розробляти успішні проекти
- ощадливо використовувати кишенькові гроші

Розділ 6.1. Підприємливість і фінансова грамотність

www.shutterstock.com - 1846995598

www.shutterstock.com - 1807155454

www.shutterstock.com - 1167400570

§ 24. Підприємливість для вирішення потреб громади

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. У квартирі Ігоря й Олени завжди чисто й затишно. Але на сходовому майданчику досить брудно, і сходи, що йдуть із їхнього третього поверху, теж засмічені. Їхній двір біля будинку має непривабливий вигляд, рослин на ньому немає, а сміття є. Як ви думаєте, яким чином можна зробити так, щоб і сходовий майданчик, і сходи, і двір були б такими ж чистими й затишними, як квартира Ігоря й Олени? Хто має дбати про ці території? Кому не однаково, як вони виглядають? У чиїх інтересах зробити ці території приємними для життя?

Що таке підприємливість

Підприємливість — це практична кмітливість людини, її здатність активно діяти, бути ініціативною. Якщо така людина займається бізнесом, то вона має всі шанси отримати прибуток із найменшими витратами. Багато людей, коли починають щось робити, виявляються підприємливими.

По-перше, вони бачать проблему, яка виникла. Це дуже важливо, бо багато хто на цю проблему не звертає уваги, йому чи їй це байдуже.

По-друге, підприємлива людина починає шукати можливості для вирішення цієї проблеми. Це теж важливо. Бо багато хто в цьому випадку починає скаржитися на те, що проблема є, а її ніхто не вирішує. Але сам / сама при цьому нічого не робить!

По-третє, підприємлива людина, знайшовши шлях до вирішення проблеми, починає діяти. Вона чи він активно долучає до цих дій інших людей, переконуючи їх у тому, що ці дії правильні й важливі.

Робота в групі

Як підприємливість може допомогти покращити якість життя у громаді? Сплануйте дії підприємливої людини, котра побачила проблему накопичення сміття, яке безкультурні люди залишають у лісі або на пляжі.

www.shutterstock.com - 2033255078

www.shutterstock.com - 192237708

Що таке спроможна громада

Громадою називають групу людей, які об'єднані спільністю становища або інтересів. Спроможна громада — це зрозуміла і зручна для мешканців система управління територією, на якій вони мешкають. Тобто люди обирають місцеву владу, що працює саме для них.

Влада територіальної громади займається освітою й медициною, дорогами й освітленням вулиць, водопостачанням і вивозом сміття, забудовою й безпекою. Влада має на це кошти і несе відповідальність за їх правильне використання. Мешканці й мешканки територіальних громад можуть упливати на діяльність влади і перевіряти використання нею коштів.

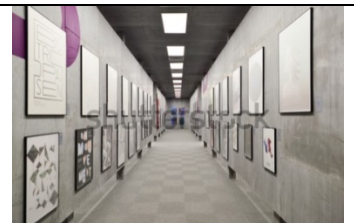
Визначення поняття

Спроможна громада — це ефективна, зрозуміла і зручна для мешканців система управління територією.

Підприємливість мешканців може допомогти покращити якість життя у громаді. Усі члени громади мають розуміти, що вони об'єднані у громаду спільними інтересами. Кожен / кожна отримують користь від правильно побудованого спільного простору, освітлених вулиць, зелених парків для прогулянок, чистих і затишних дворів. Але для цього потрібні колективні зусилля, дружня робота, вміння працювати в команді.

Поміркуйте й обговоріть ситуацію

Міста почали активно розвивати підземний простір. Сьогодні це не просто підземні переходи, але й галереї та торговельні центри. А як іще громада може використовувати підземний простір? Що б ви могли для цього запропонувати?

www.shutterstock.com - 253448923

Новостворені громади не стають автоматично заможними. Для успіху потрібні люди, які готові діяти й відповідати за добробут громади. Переважна більшість проблем окремого громадянина, громади села, селища чи міста

вирішується такими людьми. Усі ви теж є членами громади села, міста, селища, у якому ви мешкаєте. Прийде час, і ви будете обирати владу своєї територіальної громади й контролювати її діяльність. Можливо, самі будете обраними до цієї влади й отримаєте можливість упливати на забезпечення потреб громади. Що б ви хотіли тоді зробити корисного?

Відкритий мікрофон

Що та як ми можемо покращити в нашій громаді?

www.shutterstock.com - 2068427219

www.shutterstock.com - 1899790669

www.shutterstock.com - 208355927

Поділіться своїми думками

«Як ми можемо проявляти відповідальність у своїх діях у повсякденному житті нашої громади?»

Чи готові ви:

- Займатися прибиранням та впорядкуванням території за місцем проживання?
- Брати участь в озелененні свого населеного пункту?
- Організувати дозвілля й відпочинок для інших?
- Допомогати притулку для тварин?

www.shutterstock.com - 683779825

Обговорення в загальному колі

Що та як ми можемо покращити в нашій громаді?

Опорні точки

Підприємливість — це практична кмітливість людини, її здатність активно діяти, бути ініціативною. Підприємливість сприяє вирішенню проблем і задоволенню потреб громади, допомагає покращити якість її життя.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому підприємлива людина активно долучає інших людей до вирішення проблем громади?
2. Що ви особисто можете зробити для покращення життя шкільної громади?
3. Які риси притаманні спроможній громаді? Чому новостворені громади не стають автоматично спроможними?

§ 25. Власні та спільні цілі. Розвиток. Наполегливість у навчанні та діяльності для власного добробуту та добробуту громади

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Андрій дуже хотів завершити навчальний рік із високими оцінками, бо батьки обіцяли йому за це новий смартфон. Щоранку він обіцяв собі, що відсьогодні він буде регулярно виконувати домашнє завдання й активно працювати на уроках. Але кожного вечора виявлялося, що все вийшло навпаки. Його власна ціль була недосяжною. Що би ви порадили Андрію в такій ситуації? Чи є у вас якийсь досвід постановки власних цілей та успіхів у їх досягненні?

Власні та спільні цілі

Ціллю, або метою, називають те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти. Будь-яка людина має навчитися ставити перед собою цілі й досягати їх. Для цього потрібен досвід постановки мети і її досягнення за допомогою планування власний дій.

Власна ціль має бути зрозумілою й досяжною. Наприклад, ви хочете добре знати історію України й займатися науковими дослідженнями. Але в шостому класі така мета поки що є недосяжною. Досяжною вважається така ціль, яка вам уже під силу, тобто у вас достатньо знань і навичок, щоб її досягти. Скажімо, прочитати протягом шостого класу певну кількість книжок, присвячених історії України, і підготувати доповідь, із якою виступити перед однокласниками й однокласницями.

Власні цілі можна ставити самому / самій і самому / самій їх досягати. Спільні цілі самому / самій не поставити й не досягнути, бо для їхнього досягнення необхідна спільна робота, спільна відповідальність, участь усіх членів команди у виборі мети. Спільна ціль вимагає вміння працювати в команді й здійснювати співробітництво. Співробітництво — це спільна діяльність для досягнення цілі.

Відкритий мікрофон

Перед обранням наступних цілей треба спочатку розібратися, а чого ми вже досягли, що вже зробили. Дайте відповіді на такі запитання:

1. Які цілі мною вже досягнуті, а які ще ні?
2. Чому мені вдалося і чому не вдалося досягти поставлених цілей?
3. Чого мене навчили труднощі й перемоги?

www.shutterstock.com · 1896702844

Навіщо людям потрібно ставити перед собою цілі? Перш за все для того, щоб вони могли розібратися зі своїми бажаннями, емоціями, планами й отримати те, що є для них важливим. Треба враховувати, що як власні, так і спільні цілі мають бути реальними. Реальною є така мета, яку ви чітко уявляєте, розумієте й маєте можливості та ресурси для її досягнення.

Кожна ціль потребує певного часу для її досягнення. Цей час треба правильно визначити. Інколи ми вважаємо, що можемо досягнути мету швидше, ніж вона того потребує. Але може виявитися, що шлях до цієї мети займе роки, а не місяці, як ми вважали. Кожна ціль потребує зусиль, знань, умінь, терпіння, ресурсів. Їх треба правильно оцінювати. Інколи ми вважаємо, що все це в нас є. Однак у процесі досягнення мети може виявитися, що чогось не вистачає. Тоді ми розчаровані й можемо відмовитися від своєї мети, бо невірною оцінили складність процесу її досягнення.

Людям потрібно ставити перед собою цілі й досягати їх, щоб розвиватися. Ставлячи будь які цілі, і особисті, і спільні, треба правильно оцінювати й враховувати свої можливості. Жодної цілі неможливо досягнути, якщо ваші можливості не відповідають її вимогам.

Робота в групі

Запропонуйте власні та спільні цілі, що передбачають діяльність, яку ви можете здійснювати для власного добробуту й добробуту громади. Тобто треба визначити, що ви можете зробити для себе й людей, аби жити краще.

Розвиток

Розвиток людини є важливим процесом якісних змін, які відбуваються в організмі людини, її психіці, мисленні, почуттях, поведінці. Саме розвиток допомагає людині отримати певний рівень освіченості, культурності, розумової

й духовної зрілості. Розвиток може здійснюватися, коли людина поставила перед собою мету і реалізує її.

Розвиток особистості може відбуватися в активний і пасивний спосіб. Пасивний розвиток відбувається відповідно до норм суспільства. Активний розвиток особистість здійснює завдяки власній ініціативі. Проявляючи ініціативу, роблячи щось нове, людина проходить через певні незручності. Тобто вона опиняється за межами комфортної для себе зони. Але без цього розвиток не відбувається.

Розвиток особистості може здійснюватися, якщо людина потрапляє в нову для неї соціальну групу та намагається до неї пристосуватися. Це зазвичай відбувається таким чином:

<p>Етап адаптації. Людина потрапляє в нову для неї соціальну групу і спочатку знайомиться з цінностями, нормами і правилами, які діють усередині цієї соціальної групи. Після цього вона намагається стати членом цієї групи.</p>	 <p>www.shutterstock.com - 1905144979</p>
<p>Етап індивідуалізації. У людини виникають суперечності між загальними правилами групи і небажанням «бути як всі». Тому людина намагається проявити свою індивідуальність.</p>	 <p>www.shutterstock.com - 1927987814</p>
<p>Інтеграція. Людина прагне виявляти індивідуальні якості, бути прийнятою і схваленою іншими членами соціальної групи. Вона намагається бути корисною для групи, відігравати в ній певну власну роль.</p>	 <p>www.shutterstock.com - 1390019903</p>

Наполегливість у навчанні та діяльності для власного добробуту та добробуту громади

Наполегливість — це вміння продовжувати почату справу й досягати цілі попри всі перешкоди. Саме наполегливість є запорукою успіху, бо вона допомагає продовжувати справу навіть тоді, коли людина вже хоче все кинути. Наполегливість і завзятість — це ті сильні риси характеру людини, які роблять її успішною. Якщо ви вирішили досягнути поставленої мети, то обов'язково будьте впевненими в успіху. Щодня кажіть собі: «Я впораюся!», «У мене все вийде!», «Я зможу це зробити!».

Наполегливість і завзятість у навчанні ви зможете проявити лише тоді, коли цілі, яких ви маєте досягнути, будуть саме вашими цілями! Якщо цілі нав'язані вам зовні, а ви їх не поділяєте, то про наполегливість не йдеться.

Наполегливість вимагає від вас часу, знань і терпіння. Усе це у вас з'явиться, коли ви дійсно хочете чогось досягти! І навіть якщо ви будете робити помилки, то сприйматимете їх як частину вашого майбутнього успіху! Якщо вам байдуже, нічого не відбудуватиметься, як би про це не мріяли люди навколо вас. Інші ніколи не зможуть досягати за вас ваших цілей!

Робота в парі

Які якості необхідні людині для того, щоб освоїти гру на фортепіано, навчитися малювати чи їздити на коні? Чи потрібні для цього наполегливість і завзятість? Чому? Як наполегливість або її відсутність впливають на власний добробут?

Опорні точки

Ціль або мета, це те, чого прагнуть, чого намагаються досягти. Ціль має бути зрозумілою й досяжною.

Розвиток людини — це процес якісних змін, які відбуваються в організмі людини, її психіці, мисленні, почуттях, поведінці. Розвиток може здійснюватися, коли людина поставила перед собою мету й реалізує її.

Наполегливість є вмінням продовжувати почату справу й досягати цілі попри все перешкоди. Наполегливість допомагає в навчанні та діяльності для власного добробуту й добробуту громади.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому людині потрібен досвід постановки мети і її досягнення за допомогою планування власний дій?
2. Чому, ставлячи будь-які цілі, треба правильно оцінювати і враховувати свої можливості й ресурси?
3. Чому наполегливість є запорукою успіху під час досягнення тієї чи тієї мети?

§ 26. Діяльність із створення цінності для інших осіб

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Підлітки в деяких громадах України навчають літніх жителів своєї громади користуватися Інтернет-послугами. Девізом юних учителів та вчительок стала фраза: «Навчи бабусю Інтернету, додай дідуся онлайн». Як ви оцінюєте таку ініціативу? До кого з вас зверталися за допомогою щодо користування Інтернетом ваші бабусі чи дідуся? Чи готові ви теж долучитися до навчання літніх людей?

Діяльність із створення цінності для інших осіб

Аби створювати цінності для інших осіб, люди здійснюють проектну діяльність. Слово «проект» походить від латинського слова «*projectus*», яке означає «кинутий уперед». Проект передбачає планування й виконання низки дій, які приводять до досягнення поставленої мети.

Визначення поняття

Проект — це сукупність дій, що спрямовані на вирішення якоїсь проблеми або досягнення конкретної мети за певну кількість часу.

Протягом навчання в школі ви виконували різноманітні проекти. Деякі з них можна було реалізувати безпосередньо на уроці, а виконання інших продовжувалося весь навчальний рік. Усі ці проекти об'єднані наступними спільними ознаками:

- зміст і результат проекту є унікальними
- час і ресурси для його виконання є обмеженими
- проект не продовжується після його завершення

Будь-який проект починається з визначення того, що і навіщо ми збираємося робити. Потім ми дивимося, чи є в нас можливості втілити проект, якою буде команда для його виконання, будемо ми працювати в парі чи в групі. Тобто починається планування проекту. Треба планувати час, послідовність дій, розподіл обов'язків членів команди. Планування — це важлива частина проекту.

Поділіться своїми думками

Письменник, підприємець і психолог Брайан Трейсі писав: «Пам'ятайте, що кожна хвилина, витрачена на планування, заощаджує десять хвилин вашої праці». Чи згодні ви з його думкою? Як ви використовуєте планування у своєму житті? Яку роль відіграє планування під час здійснення проектів?

Якщо ваш проект стосується створення цінностей для громади класу, школи, вашого дому, селища, то треба порадитися з тими, хто навколо. Є проекти, при виконанні яких вам будуть потрібні партнери, що зможуть до вас долучатися. Дуже важливо розуміти, хто готовий підтримати ваш проект, допомогти вам у той чи інший спосіб.

На початку проекту треба визначити його назву, мету, перелік заходів проекту, перелік учасників проекту, керівника проекту, очікувані результати проекту. Успішним проектом можна вважати той, що був виконаний у повному обсязі за заданий час, у рамках наявних ресурсів.

Виконання проекту здійснюється крок за кроком:

- визначити проблему, яку будемо вирішувати, й показати її актуальність
- сформулювати мету проєкту і його задачі
- написати план проєкту з термінами виконання
- виконати проєкт і презентувати його результати
- зробити висновки

Виконання командного проєкту із створення цінності для інших «Наші можливості для нашої громади»

Проєкт «Відкрий мою громаду». Кожна громада має свої особливості, свою історію, своїх героїв, свої мрії. Проєкт допоможе краще пізнати красу й неповторність власної громади, долучитися до її минулого й майбутнього.

www.shutterstock.com · 2094416503

Проєкт «День дублера» в міській раді. Проєкт дозволить учнівській молоді на власному досвіді ознайомитись із роботою міської ради, побувши дублерами посадовців. Один день на рік школярі і школярки зможуть узяти участь у процесі забезпечення життєдіяльності громади. Вони як дублери відвідують засідання виконкому та сесії міської ради, знайомляться з процесом їх ведення, дивляться, як приймаються важливі для громади управлінські рішення.

Проєкт «Молодь громади «полює» на пластик»

Проєкт присвячений екологічній акції з очищення території громади від пластикового сміття. Зібраний пластик має бути переданий на утилізацію, а виручені кошти можуть бути спрямовані на закупівлю саджанців та квітів для покращення добробуту громади.

Проєкт «Фестиваль професій, важливих для моєї громади». Проєкт може охоплювати таку тематику: «Правильний вибір професії — запорука

успішного майбутнього», «Успішна кар'єра в сучасному світі», «Професія обирає мене!», «Моя професія — запорука добробуту моєї громади».

Відкритий мікрофон

«Якби я був / була би мером мого міста».

Опорні точки

Аби створювати цінності для інших осіб, люди здійснюють проектну діяльність. Проект передбачає планування та виконання низки дій, які приводять до досягнення поставленої мети. Планування — важлива складова проекту. Виконання проекту здійснюється крок за кроком відповідно до плану.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому діяльність зі створення цінності щодо інших осіб є важливою для громади?
2. Чому перед здійсненням проекту треба планувати час, послідовність дій, розподіл обов'язків між членами команди?
3. Який проект можна вважати успішним? Від чого залежить успішність проекту?

§ 27. Фінансова грамотність та фінансова безпека. Культура споживання. Поведінка відповідального споживача

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Якось шестикласник Віктор сказав своєму батькові, що коли він виросте, то обов'язково матиме багато грошей. Батько посміхнувся й запитав: «Уяви собі, що в тебе є трильйон трильйонів гривень. Що ти з ними будеш робити?». Віктор не роздумуючи відповів, що купить будинок, машину, яхту та дачу і поїде в подорож. «Але ж ти так нічого і не витратив. Це крапля в морі, у тебе, як і раніше, трильйон трильйонів», — зауважив батько. А як би ви розпорядилися такими грошима, як би ви ними керували?

Фінансова грамотність та фінансова безпека

Люди будують своє життя на основі певних цінностей. Цінністю є життя і здоров'я людини, сім'я, діти, дім, друзі, свобода, освіта, самореалізація, робота тощо. На основі цих цінностей люди ставлять перед собою цілі. Для досягнення цих цілей потрібні засоби. Одним із засобів для досягнення цілей є гроші. Гроші — це платіжний засіб, рівноцінна форма вартості товарів і послуг. Треба розуміти, що гроші не ціль, а засіб її досягнення. Гроші є обов'язковим засобом будь-якої людської діяльності, їх можна обміняти на все, що пропонують на продаж.

Уміння правильно керувати своїми грошима називають фінансовою грамотністю. Йдеться про вміння заробляти гроші, рахувати й накопичувати їх.

Визначення поняття

Фінансова грамотність — це набір знань та вмінь, дотримуючись яких можна правильно керувати своїми грошима.

Фінансова грамотність може бути професійною й персональною. Професійно керують фінансами такі фахівці й фахівчині, як економісти / економістки, бухгалтери / бухгалтерки, аудитори / аудиторки, комерційні директори / директорки. А персональну фінансову грамотність має кожна людина. Якщо ця грамотність низька, то людина є фінансово безпорадною. Фінансова безпорадність виявляється в тому, що людина не розуміє, звідки з'являються гроші та куди вони діваються. За умов якісної фінансової грамотності людина стає фінансово незалежною, тобто точно знає, звідки з'являються гроші, і вміє ними керувати. Така людина може себе фінансово забезпечити.

Визначення поняття

Фінансовою безпекою називається стабільний фінансовий стан та захищеність кожної людини у фінансовому плані.

Фінансово грамотна людина розуміє, звідки беруться гроші. Важливим джерелом грошей є податки. Податки — це гроші, які окремі люди та компанії сплачують державі для того, щоб вона могла існувати і здійснювати свої функції. Податки потрапляють до державного або місцевого бюджету, а потім розподіляються на необхідні галузі. Наприклад, частина податків витрачається на пенсії, фінансування шкіл, лікарень, інших соціальних сфер. Тобто гроші перерозподіляються на користь тих, хто цього найбільше потребує.

Визначення поняття

Податок — це обов'язковий платіж, який платять окремі люди і юридичні особи із метою фінансового забезпечення діяльності держави.

Найбільшим платником податків в Україні є її громадяни, пересічні українці. Ваші батьки, рідні, знайомі й незнайомі люди, які працюють, щомісяця перераховують гроші — сплачують податки. Уся система державних фінансів існує за рахунок дрібних внесків мільйонів українців. Саме на ці народні гроші утримують державний апарат, оплачують державні закупівлі, фінансують вашу школу, забезпечують ваших бабусь і дідусів пенсією. Завдяки податкам ваша освіта є для вашої родини безкоштовною.

Культура споживання. Поведінка відповідального споживача

Кожна людина споживає якісь товари й послуги, задовольняючи свої потреби. Базове споживання пов'язане з виживанням. Багато людей на планеті щодня борються за своє життя, працюють, щоб забезпечити себе хоча би достатньою кількістю їжі та якимсь житлом. Коли базові потреби забезпечені, у людини з'являються можливості забезпечувати інші потреби. Тоді рівень споживання зростає, і ним люди демонструють свою прихильність до певного способу життя, своє соціальне й економічне становище.

Визначення поняття

Культура споживання — це особливість поведінки людини у сфері споживання, власний стиль споживчої діяльності.

Проведіть дослідження

Спільно з родиною проведіть таке дослідження. Подивіться уважно на всі речі, які є у вашому домі, і запишіть перелік тих речей, якими вже давно ніхто не користується або ніколи й не користувався. Поряд із назвою кожної такої речі напишіть, скільки вона коштувала. Підбийте підсумок: поррахуйте загальну суму таких речей. Зробіть висновки.

Ви на власному досвіді можете переконатися, що люди часто купують значно більше речей, ніж їм насправді треба. Це свідчить про необхідність розвитку культури споживання, яка передбачає наявність розуміння, навіщо потрібна та чи та річ. Таке розуміння утримає людину від безглузвих покупок і витрат. Правильна відповідальна поведінка споживача зекономить його гроші, зменшить кількість сміття, урятує планету від забруднення. Купуючи ту чи ту річ, треба орієнтуватися на власні цілі, а не на тимчасові власні бажання. Завжди давайте собі відповідь на запитання: «Навіщо я це купую? Як буду використовувати цю річ? Чи не є вона занадто дорогою для нашого бюджету?».

Аналіз грошових витрат, пов'язаних зі шкідливими звичками

Проведіть аналіз грошових витрат, пов'язаних із такою шкідливою звичкою, як куріння.

1. Поррахуйте, скільки грошей витрачає курець за місяць, якщо він викурює пів пачки сигарет за день. Скільки він витрачає на сигарети за місяць, за рік, за п'ять років? Вивчіть сучасні ціни на сигарети, візьміть для підрахунків середнє значення. Запишіть отримані результати.

2. Курець частіше, ніж той, хто не палить, страждає від захворювань дихальної системи. Припустімо, що в середньому на місяць він витрачає 300 грн

на ліки. Скільки він витрачає на ліки через те, що він курить, за рік, за п'ять років? Запишіть отримані результати.

3. Розрахуйте, яку суму витрачає курець на купівлю сигарет, що спричиняє погіршення його здоров'я, і на лікування протягом 5 років.

4. Зробіть висновки.

Обговорення в загальному колі

Що таке податки, на що вони витрачаються?

Опорні точки

Фінансова грамотність — це знання і вміння, дотримуючись яких можна правильно керувати своїми грошима. Фінансова грамотність формується в процесі навчання. Фінансовою безпекою називають стабільний фінансовий стан та захищеність кожної людини у фінансовому плані. Культура споживання — це власний стиль споживчої діяльності.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому люди, які мають високий рівень фінансової грамотності, уміють краще розпоряджатися грошима, ніж фінансово безпорадні?

2. Якщо найбільшим платником податків в Україні є її громадяни, пересічні українці, то хто має контролювати використання цих коштів?

3. Що може розказати про людину аналіз її культури споживання?

§ 28. Потреби людини та обмеженість ресурсів. Повторна переробка, повторне використання

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Родина обговорювала сімейний бюджет на наступний місяць. Вадим сказав, що він хоче велосипед, його сестра Марина повідомила, що їй потрібна сукня для виступу на конкурсі бальних танців, матусі треба купити нові чоботи, а татові необхідні гроші на технічне обслуговування автомобіля. Загалом, з урахуванням інших витрат, потрібна така сума грошей на місяць, яка перевищує фінансові можливості сім'ї. Як ви вважаєте, яким чином треба вирішувати проблему задоволення наявних потреб за умов обмеженості фінансових ресурсів?

Потреби людини й обмеженість ресурсів

Сучасне людство створює величезну кількість різних продуктів, речей і послуг. Основними економічними ресурсами для цього є земля, корисні копалини, людська праця, фінанси, інформація, засоби виробництва, транспорт, будівлі та споруди тощо. Розвиток суспільства супроводжується зростанням його потреб, тому й обсяги виробництва зростають. Кількість ресурсів, які використовує людство, має бути такою же величезною, як і обсяги виробництва. Але економічні ресурси обмежені. Тому обмеження ресурсів необхідно

враховувати під час задоволення потреб. Тобто треба якось аналізувати наявні потреби й узгоджувати їх відповідно до своїх можливостей.

Оскільки ресурсів для задоволення всіх наявних потреб може не вистачати, людям доводиться вибирати, які потреби задовольнити в першу чергу, а які — потім, із часом. Рішення буде правильним, якщо, витрачаючи якомога менше ресурсів, можна отримати якомога більше товарів і послуг, у які вони втіляться.

Визначення поняття

Обмеженість ресурсів — це рідкість і скінченність ресурсів, доступних людству, а також їх достатньо мала кількість у порівнянні з людськими потребами, що збільшуються.

Робота в парі

Розподіліть наявні у вас гроші на такі потреби: овочі, солодощі, одяг, похід у кіно, книги, оплата комунальних послуг, стрижка в перукарні, взуття, прикраси, канцтовари, подарунок мамі на день її народження, комп'ютерна гра. Складіть список у такій послідовності: спочатку те, що найважливіше, на ваш погляд, потім — менш важливе, а наприкінці те, що може почекати.

Для існування людства особливо важливими є природні ресурси. Люди активно використовують природно-ресурсний потенціал для задоволення власних потреб. Природні ресурси вчені поділяють на невичерпні і вичерпні. До невичерпних ресурсів належать сонячна енергія й енергія вітру. Інші ресурси є вичерпними. Це і ґрунтовий покрив, і водні ресурси, і корисні копалини. До таких ресурсів треба ставитися дуже бережливо й раціонально.

Повторна переробка, повторне використання

Кожен / кожна з нас щодня викидає велику кількість побутового сміття. Для того, щоб у цьому переконатися, проведіть таке дослідження.

Протягом дня записуйте в блокнот назву того, що перетворилося, як ви гадаєте, на «сміття» і ви це викинули. Поруч із назвою запишіть інформацію про те, куди ви це сміття поділи. Проаналізуйте зміст ваших записів. Зробіть висновки.

За статистикою, протягом року кожен українець / кожна українка залишає після себе 250–300 кілограмів сміття. Оскільки лєвова частина цього сміття в нашій країні не перероблюється, то це дуже багато. Ваше покоління обов’язково має навчитися сортувати сміття й використовувати його як вторинну сировину. Найбільш розповсюдженими видами вторинної сировини є пластик, папір, тетрапаки, картон, склотара й склобій, жерстяні й алюмінієві банки.

Сьогодні в Україні потрапляють на переробку лише 5 % твердих відходів. Для порівняння: такі країни, як Німеччина, Швейцарія, Бельгія, Данія, відправляють на вторинну переробку більше 50 % свого сміття. На жаль, у нас поки що немає налагодженої системи сортування, розділового збору та переробки відходів. Але ми всі разом можемо долучитися до цивілізованого рішення цієї проблеми.

Ми з вами можемо вже сьогодні:

- відмовитися від поліетиленових пакетів, одноразових пляшок та посуду
- розділяти відходи на неорганічні та органічні у власному домі
- викидати відходи в баки відповідно до маркування
- здавати пластик, макулатуру, скло в пункти прийому вторинної сировини
- використовувати речі, які зроблені з вторинної сировини

Це не такі вже й складні дії, але вони допоможуть нам зробити наше життя кращим та безпечнішим.

Визначення поняття

Повторна переробка — це технологічні операції з відходами задля їх екологічно безпечного зберігання, перевезення й отримання з них корисної продукції.

Визначення поняття

Утилізація — доцільне використання відходів або залишків виробництва для отримання корисної продукції.

За останні три десятиріччя людство використало третину наявних на планеті Земля вичерпних природних ресурсів! Продовжувати господарювати далі

таким самим руйнівним та небезпечним способом вже неможливо. Ваше покоління стане успішним і процвітаючим лише в тому випадку, якщо воно буде дбайливо використовувати ті природні ресурси, що залишилися на планеті. Саме тому ви маєте розуміти і враховувати важливість вторинної переробки сировини, економії корисних копалин, захисту екосистем від руйнування.

Робота в групі

Сучасне людство 15 листопада відзначає Всесвітній день вторинної переробки сировини. Головна мета такого свята — привернути увагу людей до цієї важливої теми. Користуючись наступною таблицею та зібраною вами додатковою інформацією, підготуйте матеріали для проведення у вашій школі такого свята. Це можуть бути плакати, вікторини, доповіді, інформаційні стенди, конкурси тощо.

Яку користь ми маємо від повторної переробки власних відходів	
<p>Із пластикових відходів промисловості виробляють меблі, труби, технічні та господарські вироби. Пластикові пляшки переробляють на тканини, іграшки, нитки й нові пластикові пляшки.</p> <p>Поліетилен може проходити 12 циклів переробки без зміни своєї молекулярної структури.</p>	
<p>Старі автомобільні шини є сировиною для виробництва паливних матеріалів, господарських товарів, взуття, інгредієнтом покриття доріг та тенісних кортів.</p>	
<p>Макулатура є сировиною для різних видів паперу, тканин і навіть покрівельного картону.</p> <p>Варто пам'ятати, що 60 кг зібраної макулатури збережуть життя одного дерева.</p>	
<p>Кожна повторно використана скляна пляшка заощаджує енергію, необхідну для освітлення кімнати лампочкою протягом 4 годин.</p> <p>Скляна тара та скlobій переробляються на нові скляні вироби. Це можуть бути різні види тари, будівельні матеріали і навіть дизайнерські вироби.</p>	
<p>Алюмінієві банки та інші металеві відходи можуть стати цвяхами, меблями, побутовою технікою, новою тарою, дротом.</p> <p>Переробка однієї тонни алюмінію дозволяє заощадити 700 кг сирової нафти.</p>	

Як не дивно, але сміття можна перетворювати на справжні витвори мистецтва. Для цього достатньо поглянути на звичні речі з незвичайної точки зору

Опорні точки

Люди активно використовують природно-ресурсний потенціал для задоволення власних потреб. Під час задоволення потреб необхідно враховувати, що ресурси є обмеженими. Тож ресурси треба використовувати раціонально, щоби витратити якомога менше ресурсів, а отримувати якомога більше товарів і послуг. Для цього необхідна повторна переробка й повторне використання сміття.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Яке значення для людства мають повторна переробка й повторне використання відходів?
2. Чому сучасне людство вирішило відзначати Всесвітній день вторинної переробки сировини?
3. Як треба користуватися ресурсами, якщо вони є обмеженими й вичерпними?

§ 29. Бережливе ставлення до власного майна і недоторканність чужого

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Аліна взяла у свого друга Миколи книгу оповідань про природу. Поки вона її читала, то трохи пом'яла сторінки, бо часом читала лежачи на дивані. А ще трохи забруднила обкладинку, бо інколи читала книгу на кухні і їла цукерки. Загалом, коли настав час повернути цю книгу, то вигляд у неї був неакуратний. Як ви вважаєте, чому Аліна поведилася саме так? Що міг би сказати Аліні Микола, побачивши, як змінилася його книжка? А що б могли сказати їй ви?

Правила користування власним і чужим майном

Ми живемо у світі, створеному руками людства. Щодня ми користуємося безліччю предметів, без яких наше життя неможливе. Кожен із цих предметів або наш власний, або це чуже майно, тобто річ комусь належить і в неї обов'язково є власник.

Визначення поняття

Майно — предмети матеріального світу, власниками яких можуть бути фізична особа, юридична особа, держава, територіальна громада, Український народ.

Використання будь-якого предмета має певні правила. Доволі часто ці правила є загальноприйнятими, нам повідомляють про них і навчають їх дотримуватися. Майже до всього, що ми купуємо, додається так звана інструкція користувача, у якій прописані правила експлуатації. У цьому документі нам чітко пояснюють, як правильно й безпечно користуватися речами, щоб не поламати чи не зіпсувати їх. Якщо ви незнайомі з інструкцією, то дбайливе ставлення до власного майна стає проблематичним. Адже вам бракує для цього конкретних знань.

Визначення поняття

Інструкція користувача — це документ, у якому написано, яким чином правильно, безпечно й ефективно використовувати отриманий продукт.

Робота в групі

Про те, як школярі мають користуватися власним і чужим майном, записано в «Правилах для учнів 5–11 класів» будь-якого навчального закладу. Серед пунктів цих правил є, наприклад, такі:

- Дбайливо стався до шкільного та іншого громадського майна, до своїх речей і речей інших школярів та школярок.
- Пам'ятай, що шкільне приладдя, одяг та інші речі, які знаходяться на території школи, належать їхнім власникам.
- До учнів та учениць, які привласнили чужі речі, застосовуються дисциплінарні стягнення.
- У разі псування чужого майна батьки учнів або учениць, які заподіяли збиток, несуть матеріальну відповідальність.

Обговорить ці правила. Визначте, які ще правила вашого шкільного життя стосуються користування власним і чужим майном. Запишіть їх. Чому вони є важливими? Що відбуватиметься, якщо їх порушувати?

Поділіться своїми думками

Користування шкільною бібліотекою відбувається за певними правилами ставлення до бібліотечного майна. Наприклад, усі одержані вами підручники мають бути охайними. Для цього слід тримати підручники в окремій обкладинці, не загинати аркушів, не робити на сторінках підручників помітки ручкою або олівцем. Які правила користування шкільною бібліотекою ви ще знаєте? Запишіть їх перелік. Що ви знаєте про правила збереження книжок? Як ви користуєтеся власними книжками вдома? Чи є у вас якісь особливі правила такого користування?

Бережливе ставлення до власного майна й недоторканність чужого

Іноді кажуть, що чисто не там, де часто прибирають, а там, де не сміять. Але працює і зворотне правило: якщо навколо вже накидано багато сміття, то людина спокійно додає до цього сміття своє. Якщо хтось ламає речі, то навколишні можуть приєднатися до цього процесу руйнування, отримавши знак «Вас ніхто не зупинить, бо всім байдуже, що відбувається навколо!».

У ХХ сторіччі виникла теорія так званих «розбитих вікон». Вона стверджує, що розбите й не заклеєне вікно в домі спонукає порушника розбити й те вікно, що поруч, бо розбите вікно є сигналом: «Можна робити шкоду, і тобі нічого за це не буде! Саме тут і зараз це можливо! Не зупиняйся!». Тобто те, що людина бачить навколо, суттєво впливає на її поведінку.

Обираючи той чи інший стилі поведінки, людина демонструє свої цінності, рівень інтелекту й культури. Якщо цей рівень є високим, то людина здатна бережливо користуватися різними ресурсами: власними й суспільними. Ощадливість цінується в сучасному цивілізованому суспільстві як одна з важливих чеснот особистості. Вона свідчить про вміння піклуватися про себе, свою родину, свій дім, село чи місто, про свою країну.

Визначення поняття

Ощадливість — це моральна якість, яка характеризує дбайливе ставлення людей до власності, матеріальних і духовних благ.

Поділіться своїми думками

Бабуся Анастасії є людиною працювитою й охайною. Вона навчає онуку лагодити одяг, робити нові цікаві речі зі старих і часто говорить: «Ощадливість краще, ніж багатство». Як ви вважаєте, що жінка має на увазі? Чи згодні ви з її думкою? Чому?

Недбало ставиться до речей лише той, хто не знає, як важко заробляти гроші, на які були куплені ці речі, не розуміє, скільки енергії й часу вкладеться в створення зіпсованих ним речей. Недбальство і байдужість до пошкоджених речей є характеристикою людини, яка шкодить і собі, і людям навколо. Треба

розуміти, що речі потрібно берегти саме тому, що будь-яка річ є результатом праці багатьох людей, а ресурси для її виготовлення обмежені.

Чуже майно за законами України є недоторканим. Треба також розуміти, що, за законом, якщо ви зіпсували ту чи ту річ, вам доведеться відшкодувати збитки. У будь-якій країні власність захищена законодавчо, бо повага до власності є обов'язковою для створення безпечного соціального середовища.

Треба враховувати вплив на здоров'я тих чи тих дій, які пов'язані з навмисним пошкодженням чужих речей. Із точки зору вчених-психологів поведінка людини, за якої вона навмисно псує чужі речі чи майно, є аномальною. Така поведінка може свідчити про хворобу, що розвивається. А якщо при цьому людина ще й принижує когось, займається булінгом і псує речі «жертви», то це свідчить про те, що хвороба прогресує.

Визначення поняття

Знищення чужого майна — це доведення майна до його повної непридатності й неможливості використати його за призначенням.

Робота в парі

Проведіть дослідження. Уважно подивіться на свій клас і запишіть перелік речей, які в ньому знаходяться. Навпроти назви кожного предмета напишіть, наскільки дбайливо ви до нього відноситеся і наскільки акуратно ним користуєтеся. Проаналізуйте зміст ваших записів. Зробіть висновки.

Опорні точки

Майно — це предмети матеріального світу, які перебувають у власності суб'єкта права. До власного й чужого майна треба ставитися дбайливо. Повага до власності є обов'язковою для створення безпечного соціального середовища. Чуже майно за законом є недоторканим, і за пошкоджену річ доведеться відшкодувати збитки.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чи права людина, яка каже: «Це моя річ, я її хазяйка / хазяїн і можу робити з нею, що хочу, навіть її зіпсувати»? Чому?
2. Які правила користування власним і чужим майном існують у вашому навчальному закладі?
3. Чому дбайливість і ощадливість високо цінуються в сучасному цивілізованому суспільстві?

Розділ 6.2. Волонтерство

§ 30. Доброчинність. Ознаки доброчинності: гуманність, чуйність, повага до ідей інших осіб, підтримка осіб з особливими потребами

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. У сучасному польському місті Познань хазяїн пекарні замішував тісто руками й випікав хліб на дровах. Такий якісний хліб коштував втричі дорожче, ніж звичайний. Аби допомогти мешканцям українського міста Бучі, яке було зруйноване агресором, пекар приїхав у це місто одразу після його визволення. Щодня він пік хліб і безкоштовно роздавав його мешканцям міста. На той час у Бучі не було електрики, але пекар за своєю технологією випікав хліб на дровах. Як ви вважаєте, які якості притаманні цій людині? Як ви оцінюєте її дії? З якою метою вона це робила?

Що таке доброчинність

Слово «доброчинність» складається з двох слів «добро» і «чинити». Чинити добро може кожен / кожна з нас. Доброчинність є важливою складовою розвитку людства. Благодійність, волонтерство, соціальне підприємництво — усе це різні форми доброчинності. У суспільства багато різних проблем, рішення яких може відбуватися саме завдяки доброчинності.

Поділіться своїми думками

Кажуть, що добрі справи робляться безкорисливо. Чи згодні ви із цією думкою? Відповідь обґрунтуйте.

www.shutterstock.com · 2135642345

Доброчинність не передбачає якихось фінансових або інших зобов'язань із боку тих, хто одержує підтримку. Це діяльність, яка є проявом безкорисливої

допомоги, прикладом філантропії. Слово філантропія походить від поєднання грецьких слів *phileo* – «любити» і *anthropos* – «людина». Тобто йдеться про «любов до людини», доброзичливе ставлення до людей.

Визначення поняття

Філантропія — це доброзичливе ставлення до людей, вміння жертвувати своїм часом і грошима, надавати нужденним безкорисливу допомогу.

Доброчинність є проявом моральної зрілості людини. Така людина розуміє, що необхідно надавати матеріальну допомогу нужденним і незаможним. Доброчинна людина прагне надавати безоплатну матеріальну і фінансову допомогу не лише ближньому, але й незнайомцю. Вона готова витратити власні фінансові ресурси, особистий час та енергію для вирішення соціальних проблем. Доброчинна людина вміє створювати цінності для інших осіб. Вона може надавати допомогу окремим людям, організаціям, культурним і природним об'єктам, тваринам, природному середовищу в цілому.

Поділіться своїми думками

Княгиня Ольга заснувала в Києві першу лікарню. Ярослав Мудрий опікувався школами, бібліотеками й організував школу для юнаків. Володимир Мономах у своєму «Повчанні дітям» так написав про обов'язки князя по відношенню до нужденних і незаможних: «Убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте й подавайте сироті, і за вдовицю вступіть самі, а не давайте сильним погубити людину».

Княгиня Ольга

Ярослав Мудрий

Володимир Мономах

Доброчинність додає людині відчуття благополуччя, внутрішнього задоволення, позитивних емоцій. Сили, гроші й час, що витрачаються на інших людей, додають більше задоволення, ніж ситуація, коли все це витрачається на себе самого / саму себе. Можна бути щасливим, надаючи безкорисливу матеріальну підтримку розвитку культури, мистецтва, освіти, охорони здоров'я.

Люди завжди дякують за доброчинність. Приємно, коли багато людей говорять тобі слова подяки, радіють, що хтось зробив ті чи ті справи, які є соціально важливими й корисними. Крім того, коли ви комусь допомагаєте, то починаєте розбиратися в тих чи інших проблемах, знайомитеся з різними людьми, набуваєте нових знань і вмінь. Ваше життя стає більш насиченим, ваш світогляд розширюється, виникають нові соціальні зв'язки. Займаючись доброчинністю, ви знаходите однодумців, долучаєтеся до тих спільнот, які змінюють світ на краще. Разом з іншими людьми ви відкриваєте в собі й несете у цей світ великодушність і милосердя.

Мапа думок «Що таке доброчинність?»

охорона культурної спадщини	культура та мистецтво	Сфери доброчинної діяльності	освіта	реалізація освітніх проєктів
підтримка митців			охорона здоров'я	підтримка позашкільної системи освіти
захист тварин	охорона довкілля		допомога постраждалим	внаслідок катастроф
захист рослин				внаслідок збройних конфліктів
	наука і наукові дослідження		спорт і фізична культура	
	сприяння обороноздатності		права людини і громадянина	
	розвиток територіальних громад			

Ознаки доброчинності

Однією з ознак доброчинності є гуманність. Слово «гуманність» походить від латинського слова *humanus* — людяний. Ідеться про повагу до людської особистості й добре ставлення до всього живого. Синонімом гуманності є людяність — здатність бачити проблеми інших та допомагати їм.

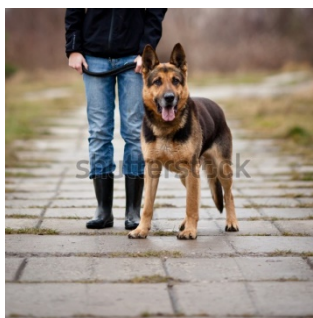
Окрім гуманності, ознаками доброчинності є повага до ідей інших осіб, підтримка осіб з особливими потребами, допомога постраждалим.

Робота в парі

Львівська «Домівка врятованих тварин» працює вже кілька років. Під час війни вона стала прихистком для тварин, які були евакуйовані волонтерами з місць бойових дій. Доброчинні люди допомагають із кормами та приходять вигулювати й доглядати за тваринами, які пережили стрес.

За півтора місяця війни волонтери з «Порятунку тварин Харків» зібрали по місту пів тисячі собак. Усі тварини були евакуйовані до Європи, де їх поселили у притулках, а частину забрали додому місцеві мешканці.

Які ознаки доброчинності проявляють люди, що це роблять? Як ви оцінюєте їхню діяльність?

Опорні точки

Доброчинність є важливою складовою розвитку людства. Благодійність, волонтерство, соціальне підприємництво — усе це різні форми доброчинності. Доброчинність не передбачає якихось фінансових чи інших зобов'язань із боку тих, хто одержує підтримку. Гуманність, чуйність, повага до ідей інших осіб, підтримка осіб з особливими потребами є ознаками доброчинності.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому доброчинна людина прагне надавати безоплатну матеріальну й фінансову допомогу незнайомцям?
2. Які цінності доброчинна людина створює для інших осіб?
3. Які ознаки доброчинності вас приваблюють найбільше?

§ 31. Повага до живих істот, співчуття, протидія жорстокому поводженню з тваринами

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. У багатьох країнах світу вже немає цирків із тваринами. Велика кількість людей боролася задля того, щоб звільнити тварин від циркового рабства, і це їм вдалося. Цирк довів, що він може бути успішним без звірів. Світ змінюється — змінюються погляди, мода та розваги. Як ви вважаєте, чому використання тварин задля розваг

перестало бути популярним? Які аргументи проти такого використання тварин були враховані? Що ви знаєте про умови життя тварин у цирку? Чи сумісні ці умови з поняттям про гуманне ставлення до живих істот?

Повага до живих істот

Кожна жива істота живе своїм неповторним життям і в тому середовищі, до якого вона пристосована. Кожен вид тварин живе у своєму світі, який людина намагається вивчати, але це важко зробити. Світ тварин напрочуд не схожий на наш. Нам важко його зрозуміти, бо ми по-справжньому розуміємо тільки самі себе.

До цирку тварини потрапляють ще в дитячому віці, бо молода тварина краще піддається дресурі і її легше прогледувати. На них чекає життя в тісній клітці, де не можна нормально рухатися, їх чекають подорожі на великі відстані у фургонах без будь-якого клімат-контролю. Це дуже тяжке життя.

Основою дресури в цирку зазвичай є фізичне покарання, насильство. Постійне знущання призводить до порушення нервової системи й сильного стресу. Тому напад на дресирувальників та дресирувальниць — досить часте явище в цирку.

Початок боротьби за права тварин прийшовся на початок ХХ сторіччя. Поступово люди визнали право тварин на життя і ще деякі їх права. Наприклад, право на благополучне життя в природному середовищі, право на захист від страждання з вини людини, право на опіку для тих видів, які занесені в Червону книгу. Почалася боротьба за гуманне поводження з тваринами.

Визначення поняття

Права тварин — це захищені мораллю й законом потреби та інтереси тварин.

Поміркуйте й обговоріть ситуацію

Слони в природному середовищі проходять на день 30 кілометрів і більше, живуть великими групами, активно спілкуються один з одним. Вони дуже розумні тварини. Як ви вважаєте, у якому стані знаходиться слон, коли він один, у тісній клітці, без можливості нормально рухатися? Що з ним не так? Як би ви відчували себе, опинившись на його місці?

www.shutterstock.com · 2172494289

Визначення поняття

Гуманне поводження з тваринами — це уважне, добре ставлення і співчуття до них, повага до їхнього життя, прав і свобод, сприяння їхньому благу, вміння бути їм корисними й надавати їм допомогу.

Відкритий мікрофон

У школах Іспанії почали викладати новий предмет — «Повага до тварин». Як ви вважаєте, чому має навчати цей предмет? Чому він виявився потрібним у сучасному світі? Як проявляється ваше особисте гуманне відношення до тварин?

Велику повагу до живих істот виявляв британський зоолог Джеральд Даррелл. Він бачив особистість у кожній тварині і врятував десятки видів тварин від вимирання. Про своє життя на острові Корфу Даррелл написав чудову книгу «Моя сім'я та інші звірі». Це дуже весела й сповнена любові до тварин і людей історія про його дивовиже дитинство. Ця книга — для вас!

Для збереження диких тварин Джеральд Даррелл заснував на острові Джерсі незвичайний Джерсійський зоопарк. Джеральд говорив: «Найщасливішим днем буде той, коли мій зоопарк можна буде закрити через його непотрібність». Він уважав, що в зоопарку треба утримувати лише тих тварин, які знаходяться на грані вимирання. Необхідно забезпечити їм такі умови, щоб вони розмножувалися, а потім випускати їх у природне середовище.

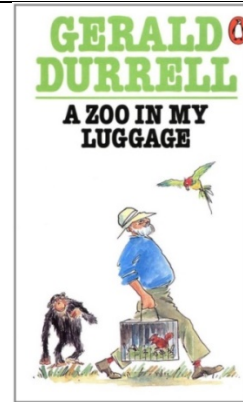
Зоопарк, створений Дарреллом, був першим, у якому жили лише види, які зникають. Даррелл став першопрохідником у такій складній справі, як розмноження тварин у неволі.

У Джерсійському зоопарку мешкають біля 200 видів тварин. Це ссавці, птахи, амфібії та рептилії. Є горили, орангутани, білі вухаті фазани, червонощокі ібіси, окулярні ведмеді та інші рідкісні тварини. Вольєри для них більше схожі на їхнє природне середовище, ніж на територію традиційного зоопарку.

Зоопарки, які спочатку переважно виконували розважальну роль, сьогодні беруть участь у різноманітних освітніх і наукових програмах, а деякі з них рятують види, які є рідкісними чи такими, що зникають. Це прояв реальної поваги до живих істот.

Поділіться своїми думками

Правдива й дуже цікава історія створення Джеральдом Дарреллом зоопарку описана самим Джеральдом у книзі, яка стала відома майже у всьому світі – «Зоопарк у моєму багажі». Прочитайте цю книжку й розкажіть, які історії, що розповів вам Джеральд Даррелл, вас здивували або вплинули на ваше відношення до тварин. Чому?

Знайдіть інформацію і дайте відповіді на запитання

Символом Джерсійського зоопарку є додо, або маврикійський дронт, — нелітаючий птах родини голубоподібних, що був поширений на острові Маврикій. Дізнайтеся, чому саме додо був обраний символом зоопарку? Як історія цього птаха пов'язана з основною ідеєю, задля якої Джеральд Даррелл створював свій зоопарк? Яке відношення має маврикійський дронт до теми «Повага до живих істот»?

Індивідуальна робота

Підготуйте розповідь про перший в Україні зоопарк — Харківський державний зоологічний парк, про ті умови, що були створені в ньому для тварин.

Протидія жорсткому поводженню з тваринами

Жорстоке поводження — це знущання над тваринами, яке завдає їм фізичного страждання, а також такі дії, що призвели до загибелі тварини. Така поведінка є неприйнятною для сучасного світу. Людство вже зрозуміло, що тварини потребують і заслуговують гуманного до них відношення.

Протидія жорсткому поводженню з тваринами ведеться людством на законодавчому рівні. 1977 року в Лондоні була прийнята «Всесвітня декларація прав тварин», у якій наголошується, що будь-яка тварина, у якої є нервова система, має особливі права. 1982 року Генеральна Асамблея ООН прийняла «Всесвітню хартію природи», у якій ідеться, що будь-яка форма життя є унікальною та заслуговує на повагу.

У сучасній Україні діє Закон «Про захист тварин від жорсткого поводження». За жорстоке поводження з тваринами винні особи несуть адміністративну відповідальність (за статтею 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення) та кримінальну відповідальність (за статтею 299 Кримінального кодексу України).

Ви маєте знати, що, придбавши собаку чи кошеня, ви несете за них відповідальність відповідно до статті 22 Закону «Про захист тварин від

жорстокого поводження». Законом передбачено, що ви як господарі повинні дбати про домашню тварину, забезпечувати її достатньою кількістю їжі та води, надавати можливість рухатися, контактувати із собі подібними.

Якщо ви господар чи господиня собаки, то маєте забезпечити наявність намордника, купити повідець для вигулу собаки. У вашій домашньої тварини має бути нашійник з ідентифікуючими позначками.

www.shutterstock.com - 1939464034

www.shutterstock.com - 1992117965

Ви як власник або власниця має забезпечувати надання вашим вихованцям ветеринарних послуг: обстеження, лікування, щеплення тощо

Законом заборонено:

- існування пересувних звіринців, зоопарків та пересувних виставок диких тварин;
- негуманне дресирування, знущання з тварин, цькування та пропагування жорстокого поводження з ними;
- залишати тварину без нагляду в автомобілі за температури більшої ніж $+20^{\circ}\text{C}$ або меншої ніж $+5^{\circ}\text{C}$;
- залишати тварину прив'язаною у громадських місцях, поблизу зупинок, біля магазинів.

Опорні точки

Люди мають проявляти повагу до живих істот. Гуманне поводження з тваринами передбачає співчуття до них, повагу до їхніх прав і свобод, сприяння їхньому благу. Сучасне суспільство повинне активно протидіяти жорстокому поводженню з тваринами.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. Чому в багатьох країнах світу вже немає цирків з тваринами?
2. Які права мають за законом домашні, бездомні і дикі тварини?
3. Які міжнародні документи і закони спрямовані на протидію жорстокому поводженню з тваринами?
4. Підготуйте коротку інформацію про Червону книгу України. Як ви гадаєте, навіщо потрібні такі документи?

§ 32. Волонтерство. Волонтерський рух в Україні

Поміркуйте й обговоріть ситуацію. Є таке народне прислів'я: «Багатий — це не той, хто має багато грошей, а той, хто може чимось поділитися». Що маєтєся на увазі? Чим люди можуть поділитися з тими, хто навколо? Чим ви, шестикласники і шестикласниці, можете поділитися з тими, хто поряд? Чому важливо не лише мати, а й віддавати?

Волонтерство

Слово «волонтерство» походить від французького слова *volontaire*, що означає «доброволець». Латинське слово *volō* означає бажання, намір. Саме тому добровільну суспільно корисну діяльність і називають волонтерством.

Визначення поняття

Волонтерство – це добровільна соціально спрямована благодійна діяльність, яка здійснюється на принципах законності, гуманності, безоплатності, неприбутковості.

Кожен / кожна з нас може долучитися до волонтерського руху, пам'ятаючи, що за це ніхто не отримує грошей. Ви теж можете витратити свій час, зусилля й талант на вирішення суспільних проблем. Волонтерство дає можливість ставати кращим або кращою, допомагаючи іншим. Знайдіть саме таке волонтерство, яким вам хочеться займатися.

Зазвичай люди стають волонтерами, тому що вони:

- бажають творити добро
- хочуть здійснювати позитивні зміни у своєму житті та в житті інших людей
- прагнуть отримати практичний життєвий досвід
- хочуть працювати в команді і спілкуватися з однодумцями
- бажають знайти застосування своїм талантам, силам та здібностям

Індивідуальна робота

У різних країнах світу щорічно у волонтерській діяльності беруть участь понад 100 млн осіб. З 1985 року світ кожного 5 грудня відзначає Міжнародний день волонтера. Напишіть есе на тему цього свята: «Як волонтерська діяльність змінює світ». Нагадуємо, що есе або есе́й — це невеликий за обсягом твір, у якому автор висловлює власні думки та враження з конкретного приводу чи питання.

www.shutterstock.com · 1883389834

Робота в групі

Шестикласники і шестикласниці знайомилися з волонтерською діяльністю та виділили такі її види:

- підтримка людей, які опинилися у складних життєвих обставинах
- створення умов для розкриття творчого потенціалу людей з обмеженими можливостями
- пошук зниклих людей
- реконструкція історичних та культурних пам'яток

Додайте до цього переліку ті форми волонтерської діяльності, які знаєте ви. Обговорить ті форми волонтерства, якими би ви хотіли зайнятися.

Волонтерський рух в Україні

Люди багатьох країн світу називають волонтерський рух в Україні унікальним. Саме завдяки волонтерському руху Україна відбувається як незалежна сучасна європейська держава. У надзвичайно складний період розвитку нашої країни саме цей рух об'єднав суспільство і створив дієву структуру громадських організацій. Волонтерський рух в Україні намагається вирішувати найважливіші сучасні проблеми, які виникають під час збройних конфліктів, наявності в країні біженців, зниження добробуту.

Українські волонтери / волонтерки мають досвід військового волонтерства, якого немає у волонтерів інших країнах. Вони займаються забезпеченням збройних сил амуніцією та військовими приладами, евакуацією й перевезенням біженців та переселенців. Волонтерські зусилля спрямовані також на забезпечення донорства, пошук дітей та їх батьків, забезпечення переселенців одягом, їжею, ліками, речами першої потреби.

Волонтерський рух «Армія SOS»

«Армію SOS» волонтери заснували в березні 2014 року. Цей волонтерський рух допомагає багатьом військовим формуванням за таким напрямками:

- виготовлення безпілотних літальних апаратів
- закупівля та програмування планшетів для артилеристів
- постачання автотранспорту та розвідувального обладнання

Волонтерський рух допомоги українським військовикам

Виник у 2014 році з початком військового конфлікту в Україні. Основними напрямками його роботи є:

- збір і доставка в зону бойових дій різноманітних ресурсів (харчів, ліків, одягу, амуніції, автотранспорту, військового приладдя), ремонт та вдосконалення техніки

- медична допомога постраждалим від бойових дій, оснащення госпіталів та лікарень
- допомога сім'ям учасників воєнних дій

Обговорення в загальному колі

Як сьогодні волонтери змінюють наше життя?

Волонтерський рух «Повернись живим»

Основна мета — зберегти життя військових та системно протидіяти ворогові. Задля цього здійснюється:

- закупівля обладнання, яке допомагає рятувати життя військових (тепловізійна оптика, квадрокоптери, автомобілі, системи захисту та розвідки)
- підготовка саперів, операторів безпілотних літальних апаратів, артилеристів і снайперів
- ремонт техніки, закупівля обладнання для реанімообілів та польових шпиталів

Робота в групі

Відчуйте себе волонтерами / волонтерками. Організуйте якусь благочинну акцію власними силами. Аби визначитися, яку саме акцію ви хотіли би провести, ознайомтеся з інформацією щодо роботи волонтерів. Дізнайтеся, чим займаються волонтери й волонтерки у вашій місцевості і в країні загалом, які акції вони організують і здійснюють. Оберіть ту діяльність, яка вам подобається і є по силах. Успіхів вам у вашій волонтерській діяльності!

Опорні точки

Волонтерство є добровільна соціальна благодійна діяльність, що здійснюється на принципах законності, гуманності й неприбутковості. Кожна людина може долучитися до волонтерського руху. Волонтерство дає можливість ставати кращим або кращою, допомагаючи іншим.

Знайдіть необхідну інформацію й дайте відповіді на запитання

1. У чому унікальність волонтерського руху в Україні?
2. Яке значення має волонтерство для окремої людини, окремої громади, України, як країни в цілому?
3. Якими формами волонтерської діяльності вам хотілося би займатися?

Словничок термінів

Агресія — це поведінка, завдяки якій людина завдає шкоди іншим людям або самій собі.

Анонімність — ситуація, за якої невідоме ім'я особи, що діє.

Безпека — це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Безробіття — це таке явище, за якого частина людей не має змоги реалізувати своє право на працю.

Вакцинація — це введення в організм людини ослаблених або вбитих збудників інфекцій із метою створення захисної імунної реакції.

Екстремальні ситуації — це несприятливі і складні умови життєдіяльності, які сприймаються й оцінюються людьми як такі, що загрожують здоров'ю й життю.

Емоційний інтелект — це вміння людини розуміти і правильно виявляти власні емоції та розуміти емоції тих, хто навколо.

Епідемія — масове поширення інфекційного або іншого захворювання серед населення відповідної території за короткий проміжок часу

Ефективне спілкування — це таке спілкування, під час якого люди правильно розуміють співрозмовника / співрозмовницю, сприймають їх як особистість, поважають їхню гідність і свободу.

Імунітет — це захисні механізми, які допомагають організмові боротися проти факторів, що є для нього чужорідними, наприклад бактерії, віруси.

Інструкція користувача — це документ, у якому написано, яким чином безпечно й ефективно використовувати отриманий продукт.

Інтелект — це здатність до пізнання й можливість думати, яка розвивається за допомогою уваги й пам'яті.

Карантин — це комплекс обмежувальних заходів, спрямованих на попередження поширення інфекційних хвороб.

Кібербулінг — умисне цькування визначеної особи у кіберпросторі.

Команда — це група людей, яка зосереджена на вирішенні конкретних задач задля досягнення поставленої перед ними мети.

Комунікація — це обмін між людьми усною, письмовою й візуальною інформацією.

Конфіденційність — властивість, яка не підлягає розголосу; довірливість, секретність.

Конфлікт — це зіткнення, яке виникає через наявність у людей протилежних цілей, інтересів, думок, поглядів тощо.

Маркування харчового продукту — це тексти, знаки, графічні зображення, символи, які розміщуються на упаковці харчових продуктів.

Менеджер / менеджерка — це людина, яка планує й організовує роботу, керує нею й відповідає за її якісне виконання.

Небезпечна хімічна речовина — це така речовина, дія якої може спричинити загибель, захворювання або отруєння людей.

Особа з особливими освітніми потребами — це особа, яка потребує особливої підтримки в освітньому процесі.

Пам'ять — це властивість головного мозку фіксувати, зберігати й відтворювати інформацію.

Проект — це сукупність дій, що спрямовані на вирішення якоїсь проблеми або досягнення конкретної мети за певну кількість часу

Реклама — це популяризація товарів, видовищ або послуг із метою привернути увагу покупців, споживачів, глядачів, замовників.

Соціум — це зовнішній соціальний світ, який оточує людину, суспільство як цілісна система.

Співпраця або співробітництво — це процес, у якому люди працюють разом задля досягнення спільної мети.

Тайм-менеджмент — це методики оптимальної організації часу для його ефективного використання.

Творчість — діяльність людини, спрямована на створення нових духовних та матеріальних цінностей.

Толерантність — це вміння людини терпляче відноситися до думок, ідей, світогляду і способу життя інших людей.

Увага — це зосередженість людини в певний момент на одному предметі або явищі.

Фортифікація продуктів харчування — це практика збільшення вмісту

Хобі, або захоплення, — це узагальнена назва улюблених занять або розваг, якими люди займаються у вільний час.